

8 x TAO*

© Lars Rasmussen 2013

* I denne artikel benyttes i hovedsagen Wade-Giles' gamle transkriptionssystem, idet enkelte udtryk, som sheng ren, dog transkriberes efter Pinyin-systemet. Læseren bedes bære over med diverse inkonsekvenser.

Taoismens hovedværk, Lao Tses henved 2.500 år gamle Tao te king, foreligger i ikke færre end 250 oversættelser til vestlige sprog¹. Det skal være den bog, der er oversat flest gange til engelsk, næst efter Bibelen, nemlig niogtyve gange². Også herhjemme markerer bogen sig også fint ved at være oversat hele otte gange. Den overgås således kun af Bibelen og Vølvens spådom og ligger på linie med Hamlet, men kiler sig ind foran andre af Shakespeares kendteste stykker, der er oversat femseks gange, og Æneiden, der er kommet i fire komplette oversættelser - alt i alt en forbløffende position for en bog, der dog er ukendt for de fleste.

Man kan godt få den tanke, om der dog ikke er noget forrykt i at blive ved med at oversætte den samme bog i det uendelige, som om hver mand skulle have sin egen oversættelse, og min beskæftigelse med de danske udgaver, der ydermere har bragt mig i kontakt med en håndfuld engelske og tyske oversættelser, har da også afsløret, at det sjældent er filologiske argumenter, der bevæger folk til at nyoversætte bogen, men et dybtliggende ønske om at gøre bogen til deres egen. Tao te king besidder nogle særlige kvaliteter, en tidløshed og universalitet, der får selv nutidige læsere til at ønske, at det var dem, der havde skrevet bogen. Endvidere er der ikke tvivl om, at oversættelsesarbejdet har haft karakter af nerveterapi for flere af de involverede.

Det kan også forbløffe, at folk har følt sig kvalificerede, ja måske nærmest kaldede til at oversætte bogen, skønt de ikke har kunnet kinesisk. Men oversætterens kendskab til kinesisk garanterer ejendommeligt nok ikke oversættelsens kvalitet. I artiklen vil man støde på flere graverende tilfælde, hvor oversættere tillader sig at formidle det stik modsatte budskab, af hvad bogen må formodes at indeholde. Flere af dem kan eller kunne kinesisk.

Artiklen her byder på en gennemgang af de otte oversættelser, men først et par ord om bogen og dens temaer.

LAO TSE OG TAOISMEN

Tao te kings oprindelse fortaber sig i tågerne, men den menes skrevet mellem år 500 og 300 f.v.t. Forfatternavnet Lao Tse betyder Den gamle Mester, men kan dog også betyde Gamle Dreng - kinesisk er et vidunderligt upræcist sprog. Det diskuteres stadig, om navnet er en reel forfatterangivelse, eller om det skal opfattes som halvmytologisk, og at bogen snarest - hvilket dens vaklende disposition kunne tyde på - er at betragte som en antologi, affattet af anonyme bidragydere. Bogens titel betyder Det klassiske værk (king) om vejen (tao) og den indre styrke (te) - idet der dog foreligger flere stærkt afvigende oversættelser af ordet *te*. Vil man vide nærmere om bogens forfatter, dens tilblivelse og den kultur, den er udsprunget af, samt om taoismens udvikling og nyere tids fund af tidlige Tao te king-manuskripter, kan man læse indledningen og

noterne til Poul Andersens oversættelse af bogen, hans kapitler om kinesisk religion i Gyldendals religionshistorie, og Klaus Bo Nielsens to bøger Kinesisk filosofi og Kinesisk religion og livsanskuelse fra arkaisk til moderne tid.

TAO

Ordet tao betyder "vejen" i enhver forstand, altså også sti, gade, rute og bjergpas. Det kan desuden bruges billedligt om forløb og fremgangsmåder, ligesom i danske udtryk som "vejen til lykke" og "vejen ud af misbrug". Tao er et religionsfilosofisk begreb, som, selvom det har givet navn til taoismen, allerede ved bogens fremkomst var bredt kendt i Kina. Det er ingenlunde forbeholdt taoister og er ikke opfundet af Lao Tse. Det optræder i to betydninger i bogen; dels om en urkraft, der ligger bagved alt, dels om menneskenes bestræbelser på at samordne deres vilje med denne kosmiske kraft. I et appendix til artiklen, Hvad er tao?, prøver jeg at belyse udtrykket nærmere, idet jeg, i lighed med alle Tao te kings oversættere og kommentatorer vover at trodse bogens udsagn, at tao nok eksisterer, men unddrager sig beskrivelse.

Tao introduceres nemlig i Tao te kings åbningslinier, den mest berømte passage i bogen, med et alarmerende paradoks. "Den vej, man kan tale om, er ikke den sande vej. Det navn, man kan give den, er ikke dens sande navn", lyder mit forslag til en oversættelse. Passagen kan meget vel have inspireret Ludwig Wittgenstein til den omtrent lige så berømte slutsentens i *Tractatus Logico-philosophicus*: *Wovon man nicht sprechen kann, darüber muss man schweigen* - Om det, hvorom der ikke kan tales, derom må der ties. Lao Tses ord grænser til det selvophævende, à la "denne sætning er løgn", og man kan spørge, om ikke bogen som konsekvens burde slutte allerede her; enhver verbal uddybning vil jo være et vildspor. Men skønt åbningslinierne postulerer eksistensen af noget navnløst, som ikke kan indkredses med ord, og som man tilsyneladende kun fjerner sig fra ved ethvert forsøg på at omtale det, forsøger bogen med uforlignelig inkonsekvens alligevel i 81 korte kapitler at beskrive taos væsen og virkninger.

Tao er altings ophav og årsag; det er tilværelsens absolutte subjekt og kan ikke gøres til objekt. Det er ikke blot som et ord, der kun forekommer i nominativ, for alene ved at omtale det og tillægge det egenskaber, gør man det til genstand og drager det ned i dualitetens sfære, hvor det udtrykkelig ikke hører hjemme. Væren og virken er - skønt også disse har modsætninger - de eneste egenskaber, man tør tillægge tao uden risiko for at vikle sig ind i en spejlverden, hvor man fjerner sig fra emnet, når man søger at nærme sig det.

Et sådant altings ophav kendes fra andre religioner, hvor det imidlertid gerne opfattes som personligt og går under betegnelsen gud. Tao er ikke en gud, idet taoismen adskiller sig fra andre religioner ved at betragte tilværelsens absolutte subjekt som upersonligt. Det indebærer blandt andet, at tao ikke besidder følelser. Det har ikke sympatier og antipatier. Vi ved alle, hvorledes for eksempel den jødisk-kristne gud tillægges følelser, der i vidt omfang er hentet fra den lavere del af det menneskelige følelsesregister, såsom vrede, jalousi og hævnngerrighed. At tao ikke har følelser vil sige, at det ikke lader sig påvirke, hverken af gerninger eller ord, af bønner, ritualer eller ceremonier. Hvis tao lod sig påvirke af mennesker, ville det jo reduceres til objekt. Den personlige gud krænkes, fornærmes og røres over vore gerninger, men ikke tao. Hvis vi kunne foretage os

noget, der bragte tao i affekt og påvirkede det til vrede eller glæde, ville vi pludselig stå som subjekt overfor tao og have reduceret dette absolutte subjekt til objekt. Taos upersonlighed og manglende emotionalitet betyder, at alt det, der overgår mennesker, ikke kan udlægges som taos vrede, straf eller belønning. Mennesker kan handle i overensstemmelse med tao eller i modstrid med tao, men det, der overgår dem, kan ikke udlægges som straf eller belønning, kun som konsekvens af deres viljeføring.

Dette er jo ganske befriende i betragtning af, at vi alle ved hvilken massiv undertrykkelse, dyrkelsen af den personlige gud medfører. Taoismen har således i dens grundform forudsætningerne for at være en universel religion, fri for den undertrykkelse og udnyttelse af menighederne, alverdens præsteskaber gør sig skyldige i. Man kan ikke fedte for tao med bønner og ritualer; der er ikke grundlag for lefleri og fromt hykleri.

Faktum er desværre, at taoismen hurtigt degenererede til en traditionel religion med guder, helgener og præsteskaber på linie med så mange andre. Men det er en anden historie; tilbage til bogen Tao te king. Den savner tilsyneladende ethvert tilløb til en disposition og rummer både gentagelser og selvmodsigelser. De samme emner belyses om og om; her skal nævnes enkelte af de vigtigste begreber.

YING OG YANG

Taoismens berømte begrebspar, yin og yang, der herhjemme ikke mindst er kendt i kraft af den populære grafiske fremstilling af dem i tæt sammenslyngning, nævnes kun ved navn et enkelt sted (42), men optræder også under forskellige omskrivninger såsom "de to" (42) og "det kvindelige" og "det mandlige" (28). Yin og yang ligger endvidere bag mange af de modsætningspar, der sættes op rundt om i bogen, blandt andet blødt og hårdt, lyst og mørkt, og sort og hvidt. Gang på gang pointeres nødvendigheden af at fremme yin, det kvindelige. Når Tao te king ikke hyldes i vor tid som et feministisk urmanifest, skyldes det, at de kvindelige dyder, den fremhæver, såsom eftergiveness og indordning, ikke står højt på programmet hos moderne kvinder.

WU WEI, SHENG REN OG ZI RAN

Bogens gennemgående råd til både individer, fyrster og hærførere er wu wei, der gerne oversættes til "ikke-handlen". Det skal ikke på nogen måde opfattes som inaktivitet eller lade stå til, idet det klart fremgår, at den, der praktiserer wu wei, kan foretage sig alt, endda gå i krig (66, 67, 68, 69, 76) og erobre hele verden (45, 48, 57). Wu wei er baseret på den taoistiske grundopfattelse, at alle fænomener har en indbygget evne til at afbalancere sig selv, hvis man lader dem være i fred, og kan måske bedst oversættes ved "ikke-indgriben". Enkelte steder bruges vendingen wei wu wei, "at handle ved ikke at handle" (3, 63). Wu wei illustreres i bogen ved en sammenligning med åndedrættet, der passer sig selv uden viljens indgriben (55), og præciseres i en passage, der optræder enslydende to steder i bogen (10,51): "At føde uden at besidde, at handle uden at trænge sig på, at være foresat uden at lede" (Poul Andersens oversættelse). I andre taoistiske værker illustreres praktiseringen af wu wei med det at styre en hest uden brug af pisk og tøjler. Parallelt med wu wei anbefaler bogen tavshed (2, 5, 23, 43, 56) og ikke-viden (3, 10,

19, 20, 48, 53, 57, 65, 81). Det harmoniske menneske, der formår at afbalancere yin og yang og at praktisere wu wei, kaldes sheng ren, et udtryk der ofte oversættes til "den vise". Den tilstand af naturlig balance, vedkommende befinder sig i, kaldes zi ran (17, 23, 25, 51, 64) og bruges om både mennesker, dyr og stater. Udtrykket, der også transkriberes tzu-jan, kan oversættes "hvilende i sig selv" eller "i sit naturlige leje". Wu wei handler om en respekt for og udnyttelse af tingenes iboende kræfter. Når det, som det vil fremgå senere i artiklen, fra flere sider har været hævdet, at taoismen er en art tidlig kristendom, er det på sin plads her at fremhæve, at wu wei er det stik modsatte af Bibelens katastrofale bud om at gøre jorden underdanig.

Det kan forbløffe os kloge, at bogen anbefaler ikke-viden. Taoismens fundamentale antiintellektualisme viser sig allerede i de tidligere citerede åbningslinier, hvor det fremgår, at tao ikke er noget, man kan forstå eller beskrive, men, må det vel underforstås, udelukkende noget, man kan opleve eller være. Bogens gennemgående pointering af ikke-viden beror tilsvarende på den opfattelse, at man kun fjerner sig fra virkeligheden ved at prøve at forstå og forklare den, og at man med sådanne bestræbelser direkte svækker sin evne til at udøve wu wei. Målet med wu wei må ses som ophævelsen af skellet mellem subjekt og objekt eller, anderledes sagt, skabelsen af en synergi mellem en selv og omverdenen.

For en udenforstående kan wu wei synes at være et tvivlsomt råd, der i hvert fald ikke kan stå alene. Individet, der ser en dyd i wu wei, vil blive udnyttet og skubbet til side af andre, der *ikke* gør det, og nationer, der praktiserer wu wei, vil blive invaderet af folk, der *ikke* gør det. Det ses den dag i dag, og hvem Lao Tse end var, kan han ikke undgå at have været bekendt med det vældige Shang-dynastis undergang et halvt årtusinde tidligere, der beroede på, at det problemfornægtende styre med støtte i tåbelige orakelsvar undlod at gribe ind overfor en invaderende fjende - tilsyneladende et skræmmende eksempel på konsekvenserne af wu wei. Men Lao Tse står fast ved sit og pointerer, at wu wei og afbalanceringen af yin og yang kun er forudsætninger; menneskets egentlige styrke, som i bogen direkte karakteriseres som usårlighed og uovervindelighed, er deres ledsagefænomen, bogens andet hovedtema ved siden af tao: den magiske kraft te.

TE

Te, der jo er så centralt et begreb i bogen, at det ligefrem sidestilles med tao i titlen, optræder i visse andre taoistiske værker som en naturkraft, der kan påvises blandt dyr, planter og døde ting, men omtales i Tao te king næsten udelukkende som en menneskelig egenskab. Te er, som alt andet, et produkt af tao (21) og kan bedst forstås som taos manifestation i det afbalancerede menneske. Når man ser, at te oversættes til så forskellige ord som "magten" og "dyden", kan man nemt få den tanke, at vi har at gøre med et lige så uåndgribeligt fænomen som tao, men den bedst dækkende gengivelse af te er formodentlig en kombination af de to oversættelser, nemlig "moralisk styrke" eller "indre styrke". Te fremstilles som en modsætning til styrke i banal fysisk forstand og magt i banal verdslig forstand (8, 38, 41) og skal forstås som en magisk kraft, som indfinder sig, når individet eller regenten formår at afbalancere yin og yang (28) og at praktisere wu wei (10, 38). Te er så stærk, at den bibringer personen, nationen eller hæren usårlighed (50, 55) og sætter dem i stand til at overvinde og beherske alt (45, 48, 57, 59) og endda - idet den

tilsyneladende af en kraft at være har en mere forsonende end aggressiv karakter - beskytter mod ondt fra åndeverdenen (60). Te er oprindelsen til et tæt sammenvævet system af taoistisk magi, men optræder som et af relativt få magiske elementer i Tao te king - idet de forskellige kommentatorer dog kan være uenige om hvilke passager, der skal opfattes som referencer til magi.

BOGENS INDELING

Tao te king inddeles traditionelt i 81 kapitler, der falder i to dele, en tao-del (kapitel 1-37) og en te-del (kapitel 38-81). I de såkaldte Mawangdui-manuskripter falder delene i omvendt orden, altså med te-delen først. Ni, der jo kan defineres som tre gange tre, er et magisk tal i Kina, og det er utvivlsomt med dette in mente, at antallet af kapitler er sat til ni gange ni. Man må dog så undre sig over, at antallet af kapitler i de to afdelinger ikke er sat til multipla af ni. For mig at se bunder inddelingen i hovedafsnit ikke i andet, end at hovedkapitlet om tao er kapitel 1, og hovedkapitlet om te er kapitel 38. Lidt ordstatistik viser, at ordet tao forekommer 79 gange i bogen, heraf 35 gange i tao-delen og 44 gange i te-delen. Det kapitel, hvor ordet forekommer oftest, nemlig ni gange, er kapitel 41, der hører til te-delen. Et lidt tydeligere billede tegner sig for ordet te, der forekommer 43 gange i bogen, heraf 8 gange i tao-delen og 35 gange i te-delen. Kapitelinddelingen respekteres af alle oversættere, mens flere vælger at ignorere inddelingen i to hovedafsnit. Den senere tids tekstfund tyder imidlertid på, at inddelingen i to afsnit er ældre end kapitelinddelingen.

I denne artikel angiver tal i parentes kapitelnumre, med mindre det med "s." markeres, at der refereres til sidenumre.

SELMODSIGELSERNE

Bogen lægger som sagt ud med en klar selvmodsigtelse. "Det tao, man kan tale om, er ikke det sande tao". Hvordan kan man så forsvare at skrive en hel bog om det? Denne morsomme inkonsekvens, som man jo endelig ikke må bebrejde Lao Tse - uden den havde vi stået uden hans bog - kradses yderligere op i kapitel 56, der i Victor Dantzers oversættelse begynder: "Den Vise lærer ikke sin Visdom fra sig med Ord." Lao Tse må altså, ifølge sin egen udtalelse, være dum. Med udgangspunkt i netop denne passage skrev Tang-digteren Po Chü-i [Bai Juyi] da også et kendt spottedig om Lao Tse.

Fraregner man en mængde bevidste paradokser, som er et af bogens gennemgående virkemidler, optræder der en række større og mindre formodentlig utilsigtede selvmodsigtelser; blandt andet omtales tao dels som stort (18, 25, 41 (dog kun i Mawangdui-teksterne), 67), dels som småt (32) og dels både som stort og småt (34); det omtales som navnløst (1, 32, 37, 41), men har i kapitel 21 alligevel et navn, som dog ikke oplyses, og en del oversættere lader i kapitel 25 forfatteren navngive tao "det store" (en passage, hvor Lao Tse, der er en stor rimsmed, ikke har kunnet modstå det fristende ordspil mellem ta, "stor", og tao). Jade bruges som positiv metafor i kapitel 70, men ifølge Poul Andersen og en del udenlandske oversættere som en negativ metafor i kapitel 9 og 39; et stort rige fremhæves i kapitel 61, mens et lille rige fremhæves i kapitel 80; et sted fremhæves det nederste (61), men et andet sted det øverste (76); af de to passager, hvor

forfatteren omtaler sig selv, er den ene ubegribeligt melankolsk og selvbebrejdende (20), den anden skamløst selvhævdende (67). Bogens gennemgående råd om militær retræte og tilbageholdenhed (31, 68, 69, 73, 76, 80) modsiges ganske uforståeligt i kapitel 57, der ifølge flere oversættere anbefaler overraskelsesangreb. To steder (5, 19) advares der mod medmenneskelighed, mens barmhjertighed et tredje sted (67) fremhæves som en af forfatterens tre kardinaldyder. Tao omtales som forud for enheden (42), men andre steder tilsyneladende som identisk med enheden (14, 39). Nogle af oversætterne søger at opbløde modsigelserne; andre skaber nye.

Så meget om bogen; nu til oversættelserne.

ERNST MØLLER (1862-1916)

Ernst Møller var en engageret og anerkendt jurist, der i sine sene år kastede sig over studiet af filologi og livsfilosofi. Han var fascineret af naturfilosoffen Ludvig Feilberg (1849-1912) og fandt parallelerne mellem Tao Te King og Feilbergs levelære så påfaldende, at han satte sig for at oversætte den gamle kinesiske visdomsbog til dansk. Hans bog udkom i 1909, året efter Erik Folkes svenske oversættelse, som var den første til et skandinavisk sprog. Det ser ikke ud til, at Møller har været bekendt med den svenske udgave.

Ernst Møllers oversættelse udkom under titlen Oldmester og hans Bog. "Kristendom för Kristus". Han kunne ikke kinesisk, men har konstrueret oversættelsen på grundlag af sammenligninger af Reinhold von Plaenckner, Victor von Strauss og Alexander Ulars tyske og Paul Carus, Lionel Giles, Walter Gorn Old og James Legges engelske oversættelser, ligesom postulatet om lighedspunkter mellem urtaoismen og kristendommen stammer fra James Legges bog *The Religions of China: Confucianism and Taoism Described and Compared with Christianity* fra 1880. Møller oversætter tao til det hjemmelavede ord "Almon". Han oversætter te til "Vej" eller "Dyd" (s. 4), og gengiver titlen Tao te king som "På Almons Veje" (s. 4). Han oversætter wu wei til "uden Stræv" (2, 29, 37) og "Ustræv" (43, 48). Sheng ren oversættes til "den vise" eller "den vise Mand". Møller kalder kapitlerne for Balkler, underinddeler dem i Totter, og giver dem selvopfundne overskrifter. Han oversætter til prosa og undlader at inddele bogen i to dele.

Inspireret af Feilberg ville Møller gerne opfinde nye, men helst gammelmodige benævnelser for alle vigtige begreber. Arkaiserende neologismer kaldes den slags, og regnes normalt for noget, man helst bør undgå. Ingen af Møllers orddannelser har vundet udbredelse udenfor hans eget forfatterskab, og det er da også svært at se dem som nogen større berigelse af sproget. Selvom tao i al enkelhed betyder vejen, vælger Møller således at gengive ordet med det selvopfundne Almon, sammensat af forstavelsen *al-* som i alting, og ordet *mon*, som kendes fra forældede ord som jordsmon og klædemon, og hvis betydning ifølge Møller (s. 3) er "Noget". Lad så endda gå, at han finder det passende at inddele bogen i Balkler og Totter (hvilket sidste ord i denne betydning har fået et pudsigt comeback i det danske sprog i kraft af den nye oversættelse af islændingesagaerne), men i selve teksten bremses ens læsning gang på gang af uforståelige ord som Varhu, Ørelag, Blidme, Sædme, Ustræv, Kapstræv, Sambund, Gnub, Nydetrå, Kumr, Forast, Selvstæk og Selvodling samt verber som at bramme, ildke og samene, og man læser et sted med

undren, at den vise aldrig falder i nogen Vanske. Dette er jo skrupskørt. Man kan med samme udbytte læse bogen på kinesisk. Selvom Møller åbenlyst ser Feilberg som sit forbillede, holder han sig ikke tilbage for i bogens efterskrift at korrekse mesteren og - ganske sindssygt - omdøbe det, Feilberg i al uskyldighed kaldte sin Levelære, til Levevidsten (s.191). Forskellen mellem Feilberg og Møller kan trækkes ubarmhjertigt op: Feilberg sludrer, Møller vrøvler. Det er umuligt at læse hans bog uden hyppigt at slå en skraldlatter op, når man for eksempel støder på passager som "Hvis Omformningen skulle vække Attrå, vilde jeg dæmpe den ved usigeligt Enfold", som det hedder i Balk 37, Tot 3, og "Overfladesyn får kun Flimr fra Almon, og skaber Tåber", som det hævdes i Balk 38, Tot 6.

Ikke alle Møllers arkaiseringer er selvopfundne. Ordet hvo blev som nominativ allerede på Holbergs tid og - til Holbergs beklagelse - erstattet af den bøjede form hvem. Hvo levede kun videre i rets sproget, som Møller i sin egenskab af jurist var godt bekendt med, og i bibelsproget, som han visse steder i oversættelsen griber til for at give sine formuleringer prægnans. Når han i Balk 28, Tot 1 skriver "Hvo som har Lyset og dog bliver i Mørke, vil blive som et Mønster for alle", er det er klart ekko af velkendte Jesusformuleringer, men man kan undres over, at Møller, som i bogens undertitel og indledning proklamerer, at taoisme og kristendom er nært beslægtede, ikke opdager, at indholdet af denne passage er i absolut modstrid med Jesu udtalelse om ikke at sætte sit lys under en skæppe. Jesus forfægtede ikke på nogen måde Ustræv, og tao er, som Møller selv pointerer i sin forklaring af ordet Almon, upersonligt og dermed uforenligt med kristendommens lære om en personlig og almægtig gud. Tao / Almon er, som der klart står i Møllers egen oversættelse af Balk 4, "ældre end Gud". Prøv at forklare dette til en kristen.

Kristendommens hovedbudskab er næstekærlighed. Begrebet har en kinesisk parallel i ordet ren, der betyder humanisme, medfølelse eller næstekærlighed, og som er en grundfaktor i konfucianismen og mohismen, men derimod netop *ikke* i taoismen. Afbalanceringen af yin og yang er et spørgsmål om praktisk viljeføring til helhedens bedste, og har intet med kærlighed at gøre. Ren forekommer kun ganske få steder i Tao te king (5,19,38), og heraf er de to første forekomster direkte negative overfor begrebet. Hør her Møllers egne oversættelser (han oversætter dels ren med det hjemmegjorte ord Forast, dels med "Kærlighed og Pligt mod Næsten"). I kapitel 5 skriver han: "Hverken Himmel eller Jord har nogen Forast", og to linier senere: "Den vise Mand er uden Forast". I kapitel 19 advares der direkte mod næstekærligheden: "Med færre Tanker på "Kærlighed og Pligt mod Næsten" vilde rette Følelser få større Råderum". Det er en overordentlig konfus påstand, at en bog, der advarer mod næstekærlighed, og hævder, at hverken himmel, jord eller det vise menneske nærer næstekærlighed, skulle være en slags "Kristendom för Kristus". Til Møllers forsvar kan man så indvende, at Lao Tse som tidligere nævnt andetsteds (67) fremhæver parallelbegrebet til ren, tz'u, som en af tre kardinaldyder, men i det hele må man konkludere, at næstekærlighed aldrig har været en taoistisk dyd. Selv det beskedne sociale element, der dog optræder gennemgående i Tao Te King, forsvinder komplet i senere værker som Chuang Tzu.

Når Møller s. 4 og i kapitel 51 oversætter ordet te med Vej eller Veje, gør han sig skyldig i en uheldig, for ikke at sige direkte dum sammenblanding af begreberne tao og te, og hans oversættelse af titlen Tao te king til På Almons Veje (s. 4), såvel som hans anvendelse af dette

udtryk andre steder (41, 51, 65), kommer til at ligne en dobbeltoversættelse af ordet tao, "på vejens veje". Han havde stået sig bedre ved at lade ordet tao stå uoversat og har skam også overvejet muligheden, men konkluderer, at det kun vil føre til, at "Tankebindtet glipper" (s. 3). Den slags er det svært at argumentere imod.

Ernst Møller var som sagt egentlig jurist, men beskæftigede sig i stigende grad med sprogstudier og Levevidsten, som det altså skal hedde. En del af hans skrivelser blev trykt under det tåbelige pseudonym Per Sprogvild - i indledningen og efterskriften til Oldmester og hans Bog refererer han til Sprogvild, som om det drejede sig om en anden person - og man skal ikke studere hverken Oldmester eller de andre skrifter fra Møllers sidste dage (han blev kun 54 år), såsom den stort anlagte, men ufuldendte menneskekundskab Inderstyre, hvis første del udkom 1914, for at få det klare indtryk, at manden var blevet småtosset eller, som det vel må hedde på møllersk, *tullet*.

Der optræder ind imellem i Møllers oversættelse passager af forbløffende klarhed, men som helhed lykkes det ham med stor grundighed at drukne bogens budskaber i excentrisk vås, og fremkomsten af Oldmester må konkluderes snarere at have sinket Tao te kings udbredelse i Danmark end fremmet den.

VICTOR DANTZER (1886-1955)³

Da Aage Marcus i 1920'erne satte sig for på eget forlag at udgive det ambitiøse tolvbindsværk Verdensreligionernes Hovedværker, stillede han et af bindene til rådighed for Victor Dantzers oversættelse af Tao te king, som udkom i 1924. De to havde mødt hinanden i 1914, da begge arbejdede som assistenter på Det kongelige Bibliotek, hvor Marcus iøvrigt også mødte bibliotekaren Poul Tuxen, der blev hans medredaktør af den store religionsantologi. Da Marcus i 1941 skrev en præsentation af taoismen i sin bog Den blaa Drage, benyttede han ikke Dantzers oversættelse, men oversatte selv tre kapitler af Tao te king, især på grundlag af Arthur Waleys engelske version. Da andenudgaven af Verdensreligionernes Hovedværker udkom i 1950'erne med nogle ændringer i visse af bindene, fandt Marcus imidlertid Dantzers oversættelse af Tao te king værdig til optagelse uden ændringer. Dantzer arbejdede på det tidspunkt på en omfattende revision af oversættelsen, men den blev formodentlig ikke færdig, og da tredjeudgaven af oversættelsen i 1971 udkom som et bind i serien Gyldendals Uglebøger, var de eneste ændringer en modernisering af retskrivningen og fjernelsen af nogle uheldigt anbragte parenteser. Dantzers oversættelse overgår således alle andre ved at være kommet i tre udgaver over et spand af 43 år. Sidetallene i dette afsnit af artiklen refererer til udgaven fra 1924.

Dantzer oversatte teksten fra kinesisk. Som den eneste af alle oversætterne vælger han i stedet for en fast oversættelse af ordet tao at erstatte det med en hel stribe forskellige omskrivninger, f.eks. "Verdensgangen" (10), "det evige, bagvedliggende Alt" (21), "Tingenes Kresløb" (25), "Tilværelsens store Magt" (32), "Livets Maade" (32), "den usynlige, bagvedliggende skabende Magts Væsen" (32,62), "Livets Magt" (34), "Verdens højeste Magt og eneste Kraft" (41), "De evige Kræfter" (42), "Himlens Villie" (47), "den Magt, der bærer Tilværelsen" (48), "Verdensvillien" (51), "Læren om den rette Livsførelse" (56), "Tilværelsen" (62) og "Himlens Fremgangsmaade" (77).

Det at leve i overensstemmelse med tao gengives med udtryk som "har den rette Levemaade" (31), "at styre paa den rette Maade" (37), "fører sig op" (41), "den rette Maade at leve og virke paa" (41), "at holde den rette maade" (46), "Livet [...] leves med det rette Maadehold" (46), "den naturmæssige, sunde Livsførelse" (47), "vandre ad Kongevejen" (53), "frembar denne gode Opførsel, dette ædle Væsen" (62), "at gaa Verdensvilliens Ærinde" (65) og "handler paa samme *selv-løst ædle* Maade" (77). Tao i menneskelivet omtales som "Midlet til lang bestaaen og varig Anseelse" (59). At en person afviger fra tao beskrives således: "da er du saavist langt fra Kongevejen!" (53), og "han er skejet ud fra sin sande Natur hvormed han fødtes" (55).

Te gengives med omskrivninger som "Livets sande Væsen" (54), "Herskerævne" (59), "alle livsbefordrende, opbyggende Kræfter" (60) og "Fyrstens overlegne, livsskabende Kraft" (65). Dantzer indsætter ofte, men ikke konsekvent, det kinesiske ord i parentes efter sin gengivelse. Han oversætter til prosa og deler bevidst ikke teksten op i to, idet han i indledningen kalder en sådan opdeling "øjensynlig urimelig" (s. XXX).

Ved at anvende ordet Magt i så mange af omskrivningerne af glosen tao gør Dantzer sig skyldig i en uheldig sammenblanding med begrebet te, der netop ofte af andre oversættes til magt. Det er lige så ugennem tænkt som Ernst Møllers forfejlede oversættelse af te til Vej.

Dantzers sprogbrug er vidtløftig, men ikke præget af direkte excentricitet, undtagen hvor man her og der mærker indflydelse fra Ernst Møller, for eksempel i brugen af ordet Stræb (37, 56), og Selvstræb (30, 81), den ejendommelige anvendelse af ordet Begæringer i betydningen begær (56), Tykke i betydningen forgodtbefindende (63), og en pudsigt formulering som "det evige Nok" (46).

En mulig hentydning til samleje i kapitel 61, som overses eller håndteres diskret af de øvrige oversættere, tydeliggøres til det komiske hos Dantzer: "... hendes Beskedenhed tillader hende nemlig at lægge sig nederst." Passagen gengives af de andre oversættere således: "... det vil sige at bøje sig" (Møller), "når hun er manden til vilje" (Kiilerich), "ved at underordne sig i tavshed" (Svendsen), "Fordi det er i ro, er det nederst" (Andersen), "Stilheden kan betragtes som en slags ydmygelse" (Reichelt / Damsholt), "... og er det nederste bærende" (Hørlych Karlsen), hvor Reichelt / Damsholts gengivelse skiller sig ud som en eklatant fejlversættelse. En uomtvistelig hentydning til samleje og til det spæde drengébarns erektion i kapitel 55 går til gengæld hen over hovedet på Dantzer, der med formuleringen "Det har endnu intet lært om *"Livets Væsen som en Enhed af Mandligt og Kvindeligt, af Styrke og Blidhed, af Kraft og Lydighed"* og dog er begge disse Faktorer til Stede hos det i samlet Udfoldelse" strejfer temmelig langt væk fra sagens kerne, som i Poul Andersens 75 år yngre oversættelse lyder "Han kender endnu ikke til foreningen af kvinde og mand, og dog kan hans lem rejse sig."

Når Aage Marcus i indledningen til tredjeudgaven af oversættelsen skriver, at "Victor Dantzer forholdt sig objektivt og rent filologisk til opgaven" (s. 7), er det desværre løgn. Dantzers oversættelse er tværtimod udpræget subjektiv. Selvom Dantzer havde studeret kinesisk, besidder hans oversættelse ikke større filologisk autoritet end Ernst Møllers. Vi får for eksempel ingen begrundelser for, hvorfor et enkelt ord - selve det centrale ord tao - skal oversættes på hele femten forskellige, mere eller mindre vidtløftige måder. Det er udslag af en vilkårlig subjektivitet,

der kun hører til i poetiske gendigtninger og slet ikke i en videnskabeligt forsvarlig oversættelse. På tilsvarende vis oversætter han det gennemgående udtryk sheng ren (af Dantzer transkriberet shêng jên), Tao te kings betegnelse for det menneske, der lever i overensstemmelse med tao, som forekommer 32 gange i bogen, og som de fleste andre oversætter til "den vise", på stærkt varierende vis, og vi får ingen indsigt i, hvad der i de enkelte tilfælde har fået ham til at vælge udtryk. I hovedparten af omskrivningerne gør han den vise til fyrste: "Den vise Fyrste" (3, 49, 57, 72, 77, 81); "den sande Stormand" (27); "den store Regent" (28); "den vise Regent" (29); "det til Fyrste fødte Menneske" (60); "den sande Herskernatur" (66); og man støder på et udtryk som "Overmennesket, den sande Vismand" (70); kun et enkelt sted nøjes han med neutralt at gengive udtrykket med "den Vise" (47). Disse omskrivninger giver bogen en drejning, så den nærmest i eet og alt kommer til at fremstå som en instruktionsbog for fyrster - det, vi herhjemme i gammel tid kaldte et kongespejl. Det er svært at vide, hvilke hensyn der har bevæget Dantzer til denne tendensiøsitet, som svækker bogens relevans for den hovedpart af læzerskaren, der er så uheldig ikke at tilhøre kongehuset. Dantzers valg af glosen fyrste kan give mindelser om Meister Eckeharts betegnelse for det kristne idealmenneske: aristocrat, men i vore dage vil man foretrække et mere demokratisk eller socialt neutralt udtryk.

Visse steder i bogen ser man spor af manglende færdigredigering, værst i kapitel 31, hvor både kapiteloverskriften og hele kapitlet umotiveret er sat i skarp parentes, en flere linier lang uoversat passage ganske fatalt blot er markeret med en stribe punktummer i skarp parentes, og hvor nogle passager uden forklaring står i runde parenteser, men også, mindre grelt, i kapitel 49, hvor de sidste to sætninger umotiveret står i skarp parentes. Disse parenteser er selvfølgelig fejlagtigt vandret over i den færdigtrykte bog fra arbejdsmanuskriptet, hvor de, til brug for Dantzer selv, har skullet markere, at passagerne ikke var færdigbearbejdede - ja, at en enkelt passage såmænd slet ikke endnu var oversat. Samme fænomen kan påvises i Arthur Waleys engelske oversættelse, og det er ganske utilgiveligt af både oversætter, forlægger og korrekturlæser, at noget sådant får lov at passere. Ydermere går fejlene uændret videre i bogens andenudgave; først i tredieudgaven - Uglebogen - er de fjernet; dog optræder parenteser om overskriften til kapitel 31 stadig, og den katastrofalt manglende passage i kapitel 31 savnes stadig, men er blot ikke længere markeret med punktummer. Så er der jo heller ikke nogen, der opdager, at den mangler! Dantzer udtrykker i bogens indledning (s. XXI) tvivl om ægtheden af kapitel 31 - noget han for mig at se er ene om, og som i hvert fald den senere tids tekstfund har vist er uberettiget - men det er jo ingen undskyldning for kun at oversætte det delvis.

Men dette er småting. Det, der gør Dantzers udgave til eet stort makværk, er hans fuldkommen utilstedelige sammenblanding af oversættelse og kommentar. Han har udviklet en sælsom og stærkt forstyrrende teknik, hvor noterne sammenflettes med teksten og kun adskiller sig fra den egentlige oversættelse ved at være kursiverede. Dantzer forklarer sin teknik således: "Det Kursivtrykte udenfor Parentes er Oversætterens Tilføjelser. Teksten kan læses i Sammenhæng uden disse, der alene søger at give, hvad Kinesere samtidige med Værket nødvendig maatte underforstaa, medforstaa ved Læsningen." (s.XXXII). Her lykkes det ham at lyve to gange. Teksten kan for det første *ikke* læses i sammenhæng, som den står, sønderhakked af store og små afbrydelser; det er ganske enkelt umuligt at abstrahere fra indføjelserne, som ind imellem antager

et sådant omfang, at det er vanskeligt at få øje på den egentlige tekst, og de kursiverede passager indeholder for det andet langt mere, end hvad kinesere måtte "underforstaa, medforstaa", som det så våset hedder. De antager karakter af tildigtninger, selvstændige tilføjelser, ind imellem ført i en højstemt tone, der er den concise, nøgterne grundtekst ganske fremmed. Det er noget utåleligt makværk, der ydermere er gjort uden konsekvens, idet blandt andet Dantzers indskudte forklaringer af centrale begreber som yin og yang (42) er skrevet med antikva og ikke kursiv.

Denne redigeringsteknik er utvivlsomt er inspireret af englænderen Herbert A. Giles' fremgangsmåde ved hans oversættelse af en anden taoistisk klassiker, Chuang Tzu, der udkom i 1889, hvori en blanding af naive og ikke altid absolut relevante kommentarer løbende skydes ind i teksten. Også filologisk har Giles, der blandt andet er kendt for sin andel i Wade-Giles' kinesiske transkriptionssystem, været et forbillede for Dantzer, der dog ikke overtager Giles' stærkt vildfarne antagelse, at Tao Te King er en antologi stammende fra det sene Han-dynasti (25-220 e.v.t.) og således er langt senere end Chuang Tzu. Hvor Giles' afbrydelser kun er småirriterende, har indskudsteknikken fuldkommen taget magten fra Dantzer. Man kan følge progressionen i oversættelsesarbejdet; hvor der i kapitel 1 kun er få, korte indføjelser, kommer Dantzers eget stof til at fylde mere og mere, sådan at det i enkelte kapitler dominerer aldeles overfor grundteksten. Et grelt eksempel lyder: "*Jo længere du gaar bort fra Dig selv, ud i den gennem Sanserne oplevede Yderverden, hvor det snart er Yang der raader, snart Yin; hvor det snart er Dag, snart Nat; snart Sommer, snart Vinter; hvor Vinding og Tab, Lyst og Smærte, "Liv" og "Død" jager hinanden; jo mere ydre Viden du samler dig, des vanskeligere bliver det dig at finde den Modsætningernes Harmoni, der dog er Livet, er den Levendes naturlige Tilstand; des vanskeligere finder du Hvile i Modsætningernes Midte som hele Universets hele Barn, skabt af dets Yin som af dets Yang, jo mindre viis bliver du, jo længere din vej til menneskelig Fuldkommenhed, beskeden Overlegenhed, skjult Førerskab, varsomt Initiativ.*" (47). Denne passage udgøres af ti ord af Lao Tse (svarende til otte kinesiske tegn) syltet ind i 102 ord af Dantzer. De ti ord - "Jo længere du gaar bort, jo mindre viis bliver du" behøver ingen forklaring (det eneste, der behøver en forklaring er, hvorfor det første "Dig" står med stort, når "du" og "dig" i resten af teksten står med lille), og Dantzers tekst er da heller ikke på nogen måde en forklaring af de ti ord. Den kunne med samme berettigelse - eller med samme *mangel* på berettigelse - være indsat hvor som helst ellers i bogen.

Dette kan kun forstås som udslag af en slags selvberuselse; Dantzer er ikke i gang med at oversætte, ikke engang med at kommentere; han er ved at skrive sin egen bog. Han har fuldstændig glemt sin egentlige opgave. Kapitel 45 afsluttes med denne passage: "*I Efteraarets Klima har Sommer og Vinter indgaaet en frugtbar Harmoni. Tempereret som Efteraaret skal dit Sind være, en Enhed af Tilværelsens Modsætninger.*"

Det lyder kønt, men det står ikke i Tao te king, og så skal det selvfølgelig heller ikke med i noget, der prætenderer at være en oversættelse. Dantzer er i færd med at løse to opgaver: at oversætte Tao te king og at skrive sin egen, poetiske og dybt subjektive bog om taoismen. Alle havde været bedre tjent, om han havde formået at holde de to ting adskilt. Dantzer har opfattet så meget af taoismens budskab, at menneskenes ulykke skyldes, at de har "forbedret" Naturen, som han

skriver i indledningens side IX. Han bidrager imidlertid selv stærkt til denne ulykke ved at sætte sig for at "forbedre" den tekst, han egentlig blot er i færd med at oversætte.

I en god oversættelse mærker man ikke oversætterens tilstedeværelse. I Dantzers tilfælde er det helt omvendt: man mærker ikke længere forfatterens tilstedeværelse. Manden tramper rundt i grundteksten som en ko i et blomsterbed og efterlader sine fodspor overalt. Det er meget lettere at abstrahere fra Ernst Møllers excentriske ordvalg end at vride sig fri af Dantzers omklamring. Det er ikke nok at springe de kursiverede passager over, eventuelt at strege dem over med sort; Dantzers manipuleren rækker langt ind i de passager, der er skrevet med antikva. Han er fortabt i sig selv og har glemt enhver skyldighed overfor både læser og forfatter. Det er en facon, der er langt fra det "selvløst-ædle", han roser i sine kommentarer til kapitel 77.

I denne fantastiske opvisning af selvsvælgeri bemægtiger Dantzer sig teksten fuldstændigt. Som en lille indrømmelse overfor læseren indfører han, i en imitation af Poul Tuxens praksis i dennes oversættelse af Upanishaderne, der var udkommet få år før i samme serie, visse kinesiske ord i parentes. Det er således med en enkelt undtagelse (42) muligt at identificere de af hans vidtløftige formuleringer, der er omskrivninger af ordet tao, men derudover er det ganske tilfældigt, hvilke gloser han finder det passende at indsætte. Helt tåbeligt virker det, at han oplyser, at ordet "heraf" er en gengivelse af det kinesiske ord chih (38), at "normalt" er en gengivelse af ch'ang (51), at "ikke sandt" er en gengivelse af ordet fei (60), samt at både "angaar" (74) og "saaledes som" (4) er gengivelser af jo, mens man ikke kan se, hvilke ord der ligger bag centrale begreber som "Helheden" (34,39), "Himlen" (39,77), "Enhed" og "Tvehed" (42), "et fuldkomment Menneske" (47), og "det store, skabende Hindsides" (38). I kapitel 77 får vi oplyst det kinesiske ord for "Varetægt", men ikke for "Himlen", "Væsen", "Samfundet", "Adel" og "Universet". Sætninger og passager af ringe betydning såsom "Hvad Riget trænger til og savner, er det ikke" (43), og "Der er maaske slet ingen Grænse" (58), gengives i deres helhed på kinesisk. Hvorfor i alverden? Det er udslag af stor uprofessionalisme, ligesom når det et sted (53) fejlagtigt fremgår, at ordene "Røversti" og "Kongevejen" er oversættelser af samme glose, og at te pludselig uden forklaring skal betyde "farer vild" (41). Det er ikke alene uvidenskabeligt; det er direkte useriøst og grænser til det parodiske.

Der er ingen linie. Denne sælsomme ustabilitet er et klart udslag af nervøsitet. Dantzer afslører sig som en neurasteniker, der ikke formår at holde intellekt og nervesystem adskilt. Han giver efter for tilfældige impulser og taber ethvert overblik. Den samme nervøse ubeslutsomhed får ham til gang på gang at anføre to oversættelsesforslag i stedet for at skære gennem og vælge. "foretager Intet, laver Intet om" hedder det et sted (48), og der kunne nævnes talløse andre eksempler.

Allerværst går det i oversættelsen af åbningslinierne til kapitel 42, hvor det hedder "De evige Kræfter avlede den kaotiske Enhed som var det Første der var." Af en eller anden grund oplyser Dantzer ikke, at udtrykket "De evige Kræfter" er en omskrivning af ordet tao; det burde have været anbragt i parentes, sådan som han ellers omhyggeligt gør med netop dette ord. De misvisende bisætninger, "som var det Første der var", er Dantzers tilføjelse, ganske uden belæg i teksten, og skulle jo så for det første have været sat i kursiv, men værre er, at de giver passagen en

underlig karakter af selvmodsigelse, idet "De evige Kræfter" jo var før "den kaotiske Enhed", som følgelig ikke kan være "det Første der var".

Man kan godt undre sig over, at teksten udtrykker, at tao var *forud* for enheden. Havde det ikke været rigtigt at sige, at tao *er* enhed, især da andre kapitler (14,39) tilsyneladende sætter lighedstegn mellem tao og enheden? Ernst Møller foranlediges således til at oversætte passagen "Almon var först det Ene", men de øvrige oversættere er enige i, at tao udtrykkeligt går forud for enheden, og det er da også, hvad den ki nesiske tekst siger, med brugen af kun tre enkle tegn, Tao sheng yi, Tao + føde + een.

Også betegnelsen "kaotiske" står for Dantzers egen regning, og her bliver det fatalt. Hvordan skal noget, der tydeligt karakteriseres som en enhed, kunne være kaotisk? Det kender de øvrige oversættere da heller ikke noget til; de anfører i overensstemmelse med grundteksten blot forskellige betegnelser for begrebet enhed (Møller: "det Ene"; Kiilerich: "eet"; Svendsen: "én"; Andersen: "det Ene"; Reichelt/Damsholt: "det ene"; Hørlych Karlsen: "Det ene"). Ordet "kaotiske" kommer fra Dantzer selv og skulle således, ifølge hans egne redegørelser for sine redigeringsprincipper, have stået med kursiv, men selv kursivering ville ikke have reddet sagen for ham. Der er her tale om mere end en blot forklarende oversættelse, det er en manipulerende oversættelse, der overskrider grænsen til tekstforfalskning. Taoismen siger intet om, at verden er opstået af kaos, tværtimod. Her griber vi Dantzer i ganske umotiveret at vende op og ned på hele taoismens grundtanke. To gange i et efterfølgende indskud gentager han, at enheden er "kaotisk" eller "kaos-agtig", og i bogens indledning kaster han sig ud i ganske omfattende udredninger af "Den uendelige Kaosverden [som] er den synlige Verdens ophav" (s.XXII). Han taler om "Kaosverdenen som har skabt Alt" og "er uden Navn" (s.XXIII); det er med andre ord her tao selv, han omtaler som kaos. Dette er det stik modsatte af, hvad der står i den bog, manden har sat sig for at oversætte. Forestillingen om et urkaos kommer fra græsk mytologi, men hvis tao skal sammenlignes med et begreb fra den oldgræske tankeverden, er det selvfølgelig kosmos, verdensordenen, kaos' absolutte modsætning. Tao te king postulerer eksistensen af en oprindelig verdensharmonisk - selve begrebet tao, som Dantzer selv oversætter med Verdensvillien, et udtryk, der ikke er foreneligt med kaos - og påviser med talrige eksempler, at kaos først opstår der, hvor mennesket af egoisme handler i modstrid med denne urharmonisk. Dette, sammen med anvisningerne til at genoprette harmonien, er bogens kerne. Hvad i alverden bevæger Dantzer til at påstå det modsatte, at verden er opstået af kaos? Og hvad får ham til at gribe til direkte tekstmanipulation for at understøtte denne opfattelse, der rettelig hører hjemme i græsk mytologi? Det er ikke svært at gætte, at det kaos, han skriver om, er det kaos, han nærede i sit indre (når den milde og sagtmødige Aage Marcus i sine erindringer, Den lange vej, kalder Dantzer for "den lidt excentriske digter", er det givet, at han har været højexcentrisk), men jeg tøver ikke med at kalde det noget svineri, der fratager hans bog enhver værdi. Det er lige så sindssygt som at skrive i en oversættelse af Koranen, at der findes tre guder.

Victor Dantzer er Danmarks værste oversætter nogensinde. Det er et af åndshistoriens hovedværker, han ødelægger. Man kan ikke fordømme ham hårdt nok. Men også hans redaktør

og forlægger, Aage Marcus, fortjener skarp kritik for ikke at have grebet ind overfor Dantzers vildfarelser.

I 1942 besørgede Dantzer på Videnskabernes Selskabs vegne udgivelsen af Kurt Wulffs *Acht Kapitel des Tao-tê-King*, der udkom i København på Munksgaards Forlag, og året efter skrev han i et fransk periodikum et debatindlæg vedrørende Wulffs oversættelse. Kurt Wulff, der døde 1939, var dansker og underviste i sinologi på Københavns Universitet fra 1918, hvor Dantzer kan have været hans elev. Han var en international kapacitet i asiatiske sprog, hvis bedste forskningsresultater ikke står meget tilbage for, hvad Rasmus Rask havde præsteret hundrede år før. Han må have været bekendt med Møllers og Dantzers rædselsfulde forvanskninger, og det er dybt beklageligt, at han ikke fandt tid til at berige Danmark med en kvalificeret oversættelse af Tao te king.

OLE KIILERICH (1907-83)

Ved det tyvende århundredes midte stod Danmark da med to lige excentriske, uvidenskabelige og dybest set kassable oversættelser af Tao te king. Interessen for værket var vokset i den vestlige verden med fremkomsten af englænderen Arthur Waleys oversættelse og kommentar *The Way and its Power: A Study of the Tao Te Ching and its Place in Chinese Thought* i 1934, og behovet for en kvalificeret dansk oversættelse, der kunne gøre værket kendt i bredere kredse herhjemme, var åbenbart. I 1953 udkom så journalisten, den tidligere frihedskæmper Ole Kiilerichs oversættelse, *Bogen om alt og intet*.

Ole Kiilerich omdøber Tao te king til *Bogen om alt og intet (Tao Teh King)* og udelader bogens forfatterangivelse. Hans oversættelse er baseret på Arthur Waleys udgave, hvilket dog ikke fremgår. Han gengiver i kapitel 1 og 4 tao med ordet visdom, men skriver resten af bogen igennem Tao, som han opfatter som fælleskøn. Han gengiver te med Teh og lister et enkelt sted et tilløb til en definition ind i teksten: "Teh, som er den indre kraft" (55). Han oversætter bl.a. wu wei til "passiv handlekraft" (63) og "intet at ville og ikke at gribe" (64). Han oversætter sheng ren til "den viise". Han sætter teksten op som et digt, og forsyner kapitlerne med selvopfundne overskrifter. Han deler ikke bogen op i to dele.

Med udgivelsen af *Bogen om alt og intet* stod landet endelig med en udgave af Tao te king, der ikke var et blot produkt af oversætterens private sjælekvide. Kiilerichs oversættelse byder så til gengæld på andre problemer. Han fortæller ikke, hvilket sprog han oversætter fra, men hans arbejde er ganske åbenlyst baseret på Arthur Waleys engelske oversættelse. Afhængigheden af Waley kan i hovedparten af bogen følges linie for linie, men afslører sig med særlig tydelighed i de tilfælde, hvor Waley står alene blandt oversætterne med en bestemt fortolkning, såsom i kapitel 32, hvor Waley ser en lignelse om en træskærer og en rå træblok; det er der ingen andre oversættere, der gør - undtagen netop Kiilerich. Når Kiilerich i kapitel 4 ene af alle udnævner tao til at være en båd, er det en fejlversættelse af Waleys ord *vessel*, der i denne sammenhæng skulle have været oversat kar eller krukke.

Kiilerich fortæller ikke, hvad der har bevæget ham til at ændre bogens titel, blot skriver han i indledningen - hvor han flere steder formulerer sig, som om han var en sinologisk autoritet - at den nye titel er i overensstemmelse med den anonyme forfatters hang til paradokser. Kiilerich anerkender nemlig nok Lao Tse som en historisk person, men frakender ham forfatterskabet til bogen, som han mener, er blevet til omkring år 300 f.Kr. - et par hundrede år efter Lao Tses død. Bogen om alt og intet er følgelig som den eneste danske Tao te king-oversættelse - og måske den eneste i verden - udsendt uden forfatterangivelse. Det er et hårdt træk, som måske bedst kan forklares i sammenhæng med omdøbningen af bogen som et forsøg på at få den til at fremtræde mest muligt afvigende fra Arthur Waleys *The Way and the Power*, og derved sløre det litterære raneri, som oversættelsen i bund og grund er.

For at retfærdiggøre omdøbningen har Kiilerich tilladt sig en meget fri oversættelse af indledningsordene til kapitel 32, som han lader lyde: "Tao er intet og alt". Det er et af de svage punkter i Waleys oversættelse, Kiilerich her vælger af afvige fra. "Tao is eternal, but has no fame (name)", hedder det i noget, der kun kan forklares som et stykke ufærdigt oversætterarbejde. Der er forskellige steder hos Waley, der afslører, at han enten som følge af hastværk eller udmattelse er kommet til at overlade sit manuskript til trykkeren, inden den sidste finpudsning havde fundet sted. I den her citerede linie skulle han naturligvis have foretaget et valg mellem de to ord - det er ingen uoverstigelig opgave, og han kunne jo eventuelt have forvist et af ordene til noteapparatet eller måske allerbedst have inddraget dem begge i en simpel sidestilling: *has neither name nor fame*. Waleys tekst rummer flere sådanne distraktioner, som når han lader kapitel 15 slutte med et spørgsmålstejn i parentes - igen en afsløring af, at han ikke har besluttet sig fuldt ud for en formulering og med andre ord ikke har gjort sig færdig med sit arbejde. Desværre fandt han aldrig tid til en revision af oversættelsen.

Kiilerich har set sit snit til at afvige fra forlægget på netop dette punkt, hvor Waley vakler, og bruge formuleringen "Tao er intet og alt" i forhåbningen om derved at retfærdiggøre omdøbningen af Tao te king til Bogen om alt og intet; et kneb, der dog på ingen måde formår at tilsløre, at det er Friedrich Nietzsche, han har forspist sig på. Ordene er så åbenlyst en simpel omformulering af undertitlen til Altsaa talte Zarathustra: *En Bog for alle og for ingen*. En del af Nietzsches bogs fascinationskraft er dens egen-dommelige præg af urstof. Vidste man ikke bedre, kunne man såmænd godt tro, at den havde havde et par tusind år på bagen og var jævnaldrende med Tao te king. Nietzsche er imidlertid meget langt fra at være taoist, og det styrker ikke Kiilerichs troværdighed, at han henter inspiration fra en irrelevant kilde.

I en enkelt passage står Kiilerichs oversættelse sig bedre end Waleys, nemlig i kapitel 20, hvor Waley uforståeligt kommer til kort overfor to ord og utilgiveligt lader dem stå uoversat og uden forklarende noter. "Between *wei* and *o* What after all is the difference?" Hvad skal læseren dog stille op med sådan en passage? Da Waley ikke var ukyndig, kan det kun forklares som endnu et eksempel på ufærdigt arbejde. Han stiller sig her udenfor en større diskussion blandt oversætterne om betydningen af de to ord, som enten oversættes som ja og nej eller som to varianter af ja, den begejstrede, helhjertede og den henholdende, halvhjertede - "The (ready) 'yes', and (flattering)

'yea"', som James Legge skriver i sin oversættelse. Kiilerich støtter den sidste udlægning og skriver "ja og jo", måske kopieret fra Karl Ludwig Reichelts norske oversættelse.

Kiilerich er den af oversætterne, der har flest problemer med stilen. Han har sat teksten op som et digt, men skriver som grundregel urimet og i en relativt ligefrem stil, hvilket er klogt, da han er journalist og ikke digter. Hans oversættelse af kapitel 1 er dog ganske poetisk kvidrende; han bruger udtryk som "ordenes glidende strøm", "blomsterstøv", "lotusmund" og "tidløs duft", der ikke bare savner bund i den kinesiske tekst, men også i Waleys oversættelse, som han ellers følger tæt. Den unødvendige poetisering fortager sig i de følgende kapitler, men dukker dog op her og der bogen igennem, og det er voldsomt skæmmende for teksten, når Kiilerich uden konsekvens eller nogen påvislig begrundelse pludseligt skriver i metrum, indføjer enderim (65, 67), eller anvender en fuldkommen forskruet ordstilling som "Når i verden Tao regerer, heste spændes for plove" (46), hvor det dog havde været meget bedre og i overensstemmelse med oversættelsens stil at skrive "Når Tao regerer i verden, spændes hestene for ploven". En formulering som "vilde med folk det snart være slut" (39), der jo kun har berettigelse i metrisk og rimet digtning, optræder ganske malplaceret i et afsnit, der, bortset fra linieknækkene, er oversat som ren prosa.

En enkelt passage, "Tamt dyr er let at holde, forudsete planer lette at lægge, og tøsne let at smelte, sandkorn, lette at tabe!"(64), er åbenlyst inspireret af Hávamál, selvom Kiilerich langt fra formår at matche oldkvadets kraftfuldhed - alene udtrykket "forudsete planer" er jo ganske håbløst. Andre steder fornemmer man, at formuleringerne er inspireret af Piet Heins græk, men savner disses fyndighed. Man kan beklage, at Hein ikke gav sig af med at oversætte fra kinesisk.

Ønsket om at poetisere dukker som sagt op her og der og synes nogle gange at have større vægt for ham end spørgsmålet om hvilken mening, han formidler. Kapitel 28 rummer ifølge alle andre oversættere en klar opfordring til at afbalancere mandligt og kvindeligt - yin og yang. "Kend det mandlige, men fasthold det kvindelige, og du vil være en slugt for verden" skriver Poul Andersen, og hos Peter Juhl Svendsen hedder det "Glem ikke manddommens styrke, men bevar dog kvindens blidhed! Så vil du blive som en flod, hvori alt strømmer". Kiilerich derimod gengiver passagen således: "Mand født af kvindes skød lærer i barndommen kvinders dyd, og bliver som en kløft, hvori himlen fylder sin væde". I henhold til dette vås - som ikke er kopieret fra Waley, men synes grebet frit ud af luften - beror opnåelsen af den idealtilstand, som udtrykkes ved kløft-, slugt- eller flodmetaforen, alene på det simple forhold at være født af kvindeskød. Nemmere kan livet jo ikke være! Det er imidlertid, som ethvert normalt begavet menneske - men altså ikke Kiilerich - vil vide, en stor løgn, og det er uendelig fjernt fra Tao te kings budskab. Kiilerich viser sig her parat til at berøve bogen hele dens grundproblematik, at en tabt verdensorden må genoprettes ved hjælp af den mentale afbalancering af yin og yang. Der er ikke bare tale om dårligt oversætterarbejde; det er udtryk for en ubegribelig ligegyldighed overfor den bog, manden har sat sig for at oversætte.

Ind imellem finder man passager, der afslører, at Kiilerich savner den store sprogbeherskelse: "Den er kun værd at dø, som elsker at dræbe" (73) og "thi for styret er stakler sat" (77), og man studser over mislykkede formuleringer som "jeres etapelinjer er sørgeligt forsømte" (67), "styresæt som bringer skattekorntil bordet hos de store herrer" (75) og "straffelov som snærrer ad de små

drabanter" (75). Det er forskruet og meningsforstyrrende sprog. Ligesom Møller og Dantzer falder han for brugen af antikverede gloser såsom thi (77), kæremål (79) og eder i stedet for jer (62), og han sværmer for søgt billedsprog som "mine ord har både stamtræ og våbenskjold" (70) og det rent ud idiotiske "glimre med rævesnor" (72). Når det går værst for sig, kommer hans svigtende sprogsans til at afføde en aldeles latterlig passage som "Kan du hindre de urolige pust fra dit sind og dine lænder i at spredes med vinden" (10), hvilket jo kun kan læses som en advarsel mod umådeholdent fjærteri. Altid på sin plads, kan man sige, men dog ganske uden bund i Tao te king! Nogle af de sproglige ejendommeligheder, man støder på hos Kiilerich, kan formodentlig ses som krumspring, der skal sløre det uomtvistelige forhold, at bogen reelt er en oversættelse af Arthur Waleys engelske tekst. Ved at sløre og fortie dette har han, om ikke andet, sparet forlaget for at betale Waley for hans rettigheder, men det er slet forlagsskik af Thaning & Appel, at de ikke har gået ham på klingen og har fået bragt forholdene i orden. Waleys værk var et produkt af årelange studier og kan ikke bare betragtes som *public domain*.

Kiilerichs oversættelse må som helhed karakteriseres som velment, men ukvalificeret. Den grænser til plagiat og er stedvis direkte diletantisk. Ud over den sproglige vaklen rummer oversættelsen også forståelsesmæssige fejl, som når det hedder "alligevel adlyder alle Tao uden at vide deraf" (34) - det er jo netop et af Tao te kings hovedtemaer, at *ikke* alle adlyder tao. Og når Kiilerich sætter sig for at oversætte tao med det dårligt dækkende udtryk "visdom", men allerede efter kapitel 4 opgiver ideen og uden forklaring går over til resten af bogen igennem at gengive tao med Tao, er det ikke blot et af mange små træk, der gør hans oversættelse så forfærdeligt ujævn og utroværdig. Det er med til at afsløre ham som en fuser.

ÅGE DELBANCO (c.1925-)

Sidst i 1960erne oversatte kunstmaleren og trommeslageren Åge Delbanco Tao te king fra engelsk og fik den udgivet under titlen Tao te ching som et stencileret privattryk i 200 nummererede eksemplarer uden udgiverangivelse. Hæftet er, hvad man dengang kaldte en undergrundspublikation. Det blev forhandlet i butikken Superlove i Larsbjørnstræde og er langt den sjældneste af de danske oversættelser. Oversættelsen blev besørget under pseudonymet Mu Nan, formodentlig taget efter navnet på den japanske 1600-tals zenmester Shido Munan. Delbanco rejste året efter til Indien og slog sig snart ned i Nepal, hvor han en årrække levede under navnet Babaji, ærede fader, et navn jo ikke ubeslægtet med Lao Tse. Han har boet i USA siden 1982. I 2010 udgav han under navnet Age Delbanco bogen West African Rhythms på et amerikansk forlag.

Åge Delbanco har oversat bogen på grundlag Paul Carus' engelske oversættelse, hvilket dog ikke fremgår. Han følger dog ikke Carus i oversættelsen af de centrale udtryk tao og te, idet han gengiver tao med "Tao", når det drejer sig om den himmelske tao, og med "tao", når det gælder den jordiske, hvor Carus bruger ordet "Reason", og han oversætter te med "kraft", hvor Carus har "virtue". Sheng ren oversættes med "den vise". Wu wei med "ikke-handling". Bogen er opdelt i to, betegnet "Første del" og "Anden del".

Delbanco anvender som sit hovedforlæg tyskeren Paul Carus' engelske oversættelse fra 1913, som imidlertid løbende sammenholdes med James Legges ældre oversættelse fra 1891, hvorfra visse formuleringer er hentet. Få enkeltudtryk og korte passager er hentet fra D.C. Lau, hvis engelske oversættelse kom i 1963; enkelte andre kan spores til Lin Yutangs oversættelse fra 1948. Den eneste indflydelse fra Arthur Waley synes at være oversættelsen af te til kraft. Delbanco gør ikke brug af de tre tidligere danske oversættelser.

James Legges og Paul Carus' udgaver er i sig selv tæt beslægtede, alene af den grund, at Carus brugte Legge som grundlag for sin oversættelse, som blev udarbejdet med assistance fra japaneren D.T. Suzuki. De to oversættelser har vundet stor udbredelse, skønt de hver for sig lider under en graverende gennemgående fejl; Legge oversætter nemlig åbenlyst ukorrekt te til "attributes", og Carus oversætter ligeså dumt og misvisende tao til "Reason".

Delbanco gennemskuer disse ødelæggende fejl og oversætter som allerede sagt te med kraft og lader tao stå uoversat, idet han for egen regning gør et forsøg på at skelne mellem det himmelske tao, som han skriver med stort, og det jordiske, som han skriver med lille. Det er dog spørgsmålet, om det er muligt at opnå fuld konsekvens i et sådant forehavende - i hvert fald betvivler jeg, at det er lykkedes.

Både Legge og Carus sætter udvalgte passager op som digterisk set desværre ret ringe rimede vers; Delbanco omformer klogeligt disse passager til nøgtern prosa. Begge anvender kapiteloverskrifter, et træk som Delbanco bibeholder, hvorved hans oversættelse står som den eneste danske med overskrifter.

Nøgternhed kendetegner i det hele taget hans arbejde. Han ignorerer konsekvent Carus' uheldige maner med at trække genstandsled og forholdsled frem i sætningen; noget der ikke bare giver teksten et akavet præg, som allerede i første kapitel: "The namable becomes of the ten thousand things the mother", men som i visse tilfælde er direkte meningsforstyrrende, som når der skrives: "Racing and hunting will human hearts turn mad" (12), hvor det principielt er umuligt at afgøre, hvad der er subjekt og objekt. Det er et abnormt stiltræk, som man kunne få mistanke om skyldes påvirkning fra japansk syntaks, således at Suzuki må bære ansvaret, men da et tilsvarende fænomen ikke genfindes i Suzukis egne engelske skrifter, må det vel henstå som et mislykket påfund fra Carus' egen side.

Når Lao Tse i kapitel 14 lovsynger det uhåndgribelige, er det utvivlsomt tao, han taler om, men da han omhyggeligt undlader at nævne ordet, er det forkert af Carus at indsætte det hele fire gange. Ingen andre oversættere gør det, og Delbanco er også her på vagt og bruger i stedet korrekt det ubestemte ord "det".

Delbancos oversættelse har et solidt og pålideligt præg. Her og der konstaterer man nogle mindre lakuner (22, 34, 50, 53), der vel bedst kan forklares som sjusk; jeg ser i hvert fald ikke nogen

åbenbar grund til at opfatte dem som forsætlige udeladelser. Lakunen i kapitel 34 optræder dog også hos Legge; hvorfor Delbanco fastholder Legges fejl, når hans hovedforlæg, Carus, har den intakte tekst, er uvist. Hvor til gengæld Carus har en lakune (77), oversætter Delbanco den manglende passage på grundlag af Legge.

Delbanco holder sig generelt tæt til sine forlæg. Hans selvstændige bearbejdning består mest i de nævnte prisværdige tiltag at omsætte Carus' vers til prosa og at normalisere den kluttede ordstilling. I et enkelt tilfælde, hvor han fraviger alle forlæg og forsøger sig med en selvstændig formulering, kommer han mere end almindeligt uheldigt afsted; nok handler en linie i kapitel 55 som tidligere nævnt om spædbarnets erektion, men når Delbanco oversætter den følgende linie "I sandhed, hans sæd er fuldkommen", og således nærmest lader barnet ejakulere, havner han i det latterlige. Ud over det er det lykkes Delbanco ved sin nøgternhed at levere en overordentlig pålidelig tekst, der på mange punkter udgør en forbedring af hans to forlæg, Legge og Carus.

Som arbejdet med oversættelsen skrider frem, taber Delbanco dog tålmodigheden og opgiver at søge bedre alternativer til Carus' formuleringer. Sidste halvdel står praktisk talt som en ren oversættelse af Carus; kun yderst få steder, som hans opdagelse af den omtalte lakune i kapitel 77, afslører, at han til det sidste i det mindste stadig har skelet til Legge. Oversættelsens niveau daler tilsvarende; den får karakter af pligtarbejde, og en passage som "Derfor ydmyger nogle sig for at besejre, andre ydmyger sig og besejrer" (61) kan kun tolkes som et vidnesbyrd om oversætterens træthed.

En del af de sene tresseres såkaldte undergrundspublikationer var rene piratudgaver. Copyrighten for Legge og Carus' værker var dog forlængst udløbet, da Delbanco lavede sin oversættelse, men han overholder ikke reglerne for god oversætterpraksis, når han undlader at gøre klart opmærksom på sine forlæg, og fremgangsmåden med efter forgodtbefindende at sammenstykke sin oversættelse af brudstykker af andres arbejde er også kritisabel. Den er dog brugt, efter sigende med godt resultat, af en respekteret intellektuel som Martin Buber, der i sin tid oversatte en anden taoistisk klassiker, Chuang Tzu, til tysk på grundlag to engelske oversættelser, og som sagt er Delbanco sluppet så godt fra sit forehavende, at det er lykkedes ham at fremstille en tekst, der som helhed står sig bedre end Legge og Carus hver for sig.

Delbancos oversættelse er uprætentiøs og mundret. Grundet dens ringe udbredelse står den som en parentes i Tao te kings danske oversættelseshistorie, skønt den langt overgår de tre tidligere og står sig udmærket overfor de to, man må rangere højest, nemlig Peter Juhl Svendsens og Poul Andersens oversættelser.

PETER JUHL SVENDSEN (1943-)

Peter Juhl Svendsen er medgrundlægger af Det Ukendtes Boghandel og forlaget SfinX. Han er en skæmter, der i 1982 udsendte sin oversættelse af Tao te king under pseudonymet Piao Yu-suen, en sinofisering af hans rigtige navn. Da den reviderede udgave udkom i 2010, havde Juhl Svendsen

grundet ægteskab skiftet navn til Peter Eliot Juhl, og bogen udkom med oversætternavnet Peter Eliot Juhl (Piao Yu-suen). Begge udgaver har på titelbladet Lao Tse: Tao te king, og på omslaget Tao te king Visdommens bog samt det kinesiske tegn tao.

Peter Juhl Svendsens oversættelse er et konglomerat af adskillige, især udenlandske udgaver. Han lader ordet tao stå uoversat, skriver det med stort begyndelsesbogstav og betragter det som intetkøn. Han oversætter te til "dyden" og wu wei til "lade ugjort" og "ikke at handle". Sheng ren oversættes til "den vise". Han sætter i førsteudgaven bogen op som vers, men bryder dem i andenudgaven om til korte prosastykker. Han deler ikke bogen op i to.

Kolofonen fortæller, at bogen er oversat fra kinesisk under hensyntagen til forskellige europæiske oversættelser såvel som til de tidligere danske oversættelser; det første er løgn, det midterste sandt, og det sidste mærkes heldigvis ikke. Svendsen kan ikke kinesisk, men har fremstillet sin tekst som et dekokt af adskillige, især engelske udgaver. Hvad man end mener om fremgangsmåden, så er det gjort med så stor dygtighed og indlevelsesevne, at det ikke er mig muligt at påvise nogen enkelt passage, der er hentet et bestemt sted fra. Teksten er vidunderligt koncis og er den mest kortfattede af samtlige danske oversættelser. Hvor Svendsen bruger tyve ord, bruger for eksempel Poul Andersen trediv. Svendsens minimalisme er forfriskende; han skærer rent ind til knoglen og foretager ingen selvopfundne tilføjelser af hverken poetiserende eller forklarende art. Sproget er vidunderligt uprætentiøst; det er dansk, som det tales af danskere, uden arkaiseringer og forskruede formuleringer, der bremser læsningen. Endelig kan man koncentrere sig om *hvad* der står uden at lade sig distrahere af *hvordan* det står. Begge udgaver er lidt forbløffende og noget hasarderet besørget uden noter, men, kan man sige, så kan folk jo bare koncentrere sig om læsningen af selve teksten. I andenudgaven er tilføjet et par korte forklaringer om bogen og begreberne tao og te.

Man kan faktisk kun sige godt om denne oversættelse, der er præget af stor fyndighed. "Afskaf al lærdom, og du vil være fri for bekymringer", hedder det frejdigt i åbningslinierne i kapitel 20, og man bemærker en vellykket oversættelse af en omdiskuteret passage i kapitel 33, "Den, som dør uden at gå til grunde, er evigt til stede".

Svendsen lader tao stå uoversat, men glemmer sjældent dets betydning; han er flink til næsten ikke at bruge udtryk, der ikke kan anvendes, når man taler om en vej. I kapitel 41 taler han dog om at føre tao ud i livet, og man støder på pleonasmen "Taos vej" (30, 53, 54, 55). Et enkelt sted griber man ham i en åbenlys lapsus, hvor der nemlig i kapitel 46 skrives "Når Tao er til stede i universet". Tao, der i kapitel 32 beskrives som evigt og uforanderligt, er naturligvis *altid* til stede i universet. En af de få akavede formuleringer, man kan bebrejde ham, "Indrettet på samme måde som vort ophav vil du ikke vare ved i lang tid" (59), giver den stik modsatte mening af alle andre oversættelser (Poul Andersen har for eksempel "Hvis man besidder landets moder, så kan man vare længe"), og det er vist tvivlsomt, om Svendsen har ret her. Sluttelig kan man indvende, at ordet "dyd" i vor tid har fået en indsnævret betydning og ikke længere er en dækkende gengivelse af begrebet te. I efterskriften til andenudgaven udtrykker Svendsen da også selv sin utilfredshed med oversættelsen af netop dette ord, men det er nu ikke sikkert, at hans supplerende udredning,

"Man kunne kalde Te for emanationer af Taos såvel kvantitative som kvalitative (moralske) egenskaber" (s. 95), er til større hjælp for den almindelige læser.

Tao te king rummer som nævnt en del mere eller mindre udtalte selvmodsigelser, som Svendsen i flere tilfælde behændigt formår at styre uden om. I kapitel 25 lykkes det ham i modsætning til flere andre oversættere at undgå at fremstille ordet "stor" som en navngivning af tao: "Af mangel på bedre ord kalder jeg det uendeligt", hvor Poul Andersen skriver: "hvis jeg endelig skal give det et navn, siger jeg 'det store'". I kapitel 63 har Andersen to kolliderende formuleringer: "Udfør det store, mens det er en ubetydelig detalje" og "Derfor undlader den vise til det sidste at udføre noget stort", mens Svendsen har: "I universet udrettes svære ting, mens de er lette" og "Den vise forsøger aldrig at udrette noget stort". Til gengæld synes Svendsen at vikle sig ind i en selvmodsigelse i kapitel 14, hvor han dels har "Når vi møder det, er det uden begyndelse" og dels "At kende den gamle begyndelse er Taos væsen".

Ved fri og udstrakt brug af ordet "derfor" foretager Svendsen en kraftig strukturering af kapitlerne, der tydeliggør den opdeling i postulat og kommentar, som har fået Arthur Waley og flere andre til at foreslå, at bogen reelt består af en kernetekst med tilføjelser foretaget af en eller flere senere redaktører. Som et forbløffende træk lykkes det ved hyppig og kraftig brug af repetition af gloser og begyndelsesrim (5, 8, 15, 24, 27, 30, 41, 45, 54, 57, 68) Svendsen at imitere nogle af de sælsomme og fremmedartede rimstrukturer⁴, der ligger nedfældet i den kinesiske originaltekst - og dette vel at mærke uden på nogen måde at få den danske tekst til at virke konstrueret. Andenudgavens ombrydning af teksten til prosa svækker virkningen, men desuagtet forbliver Svendsen den oversætter, der stilistisk kommer den kinesiske tekst nærmest.

Det er lykkedes Peter Juhl Svendsen at lave en koncis oversættelse blottet for private eskapader. Han er økonomisk med ordene, så teksten kommer så nær som muligt den kinesiske kortstil. Hans oversættelse er den bedste til dansk og vil næppe overgå foreløbig.

SVEN DAMSHOLT (1916-)

Sven Damsholt har drevet Sankt Ansgars Boghandel - oprindeligt en katolsk boghandel - og Sankt Ansgars Forlag i en menneskealder. Til sin omfattende serie Visdoms Bøgerne valgte han at foretage en diskret fordanskning af Karl Ludwig Reichelts (1877-1952) norske oversættelse fra 1948.

Karl Ludwig Reichelt kalder bogen for Tao teh ching og forfatteren Laotse. Hans oversættelse er foretaget direkte fra kinesisk under hensyntagen til især James Legges engelske, Ernst Folkes svenske, og Julius Grills og Richard Wilhelms tyske oversættelser. Oversættelsen består af en blanding af poesi og prosa. Reichelt gengiver tao som Tao, men oversætter det i overskrifterne til bogens to dele med "livsloven", idet han kalder de to dele "Om livsloven (Tao)" og "Om livslovens udfoldelse (Teh)". Han transkriberer te Teh. Han oversætter wu wei til "ikke-virksomhed" og "ikke-hensigt" og sheng ren til "den vise".

Reichelt var, ligesom de tidligere Tao te king-oversættere Richard Wilhelm og Ernst Folke, kinamissionær, og hans syn på taoismen er farvet af hans kristne grundopfattelse i en sådan grad, at han i indledningen (s. 47) skriver: "I "Tao-Teh-ching" vil man se at hans [Lao Tses] Tao-begreb gang på gang nærmer sig og tangerer den personlige Guddomsagt Shang-ti eller Ti (et udtryk Laotse kun bruger én gang, nemlig i kapitel 4, hvor han karakteriserer Tao som alle tings urkilde og siger: "Jeg ved ikke hvem det er søn af. Det synes næsten som om det har været før Gud")." For det første optræder tao bogen igennem som en upersonlig faktor; når det her kaldes "søn" er der tale om en metafor, ikke en personliggørelse. For det andet siger den citerede passage (som jeg jo også omtalte i gennemgangen af Ernst Møllers oversættelse), at den personlige gud - som man efter behag kan opfatte som en analogi til den kristne gud - *ikke* er identisk med tao, men tværtom er sekundær i forhold til tao. Det er ubegribeligt, at manden kan finde på at tage passagen til indtægt for den stik modsatte opfattelse. I noterne (s. 152) trækker han da også i land, men når han selv er klar over, at han er på afveje, skulle han selvfølgelig have udeladt påstanden.⁵

På Ansgars Forlag anser man dårligt boghåndværk for en dyd. Jeg har gennem mine 34 år som antikvarboghandler måttet kassere vel et par hundrede af forlagets udgivelser, fordi de ikke har kunnet holde til blot en enkelt gennemlæsning, uden at siderne faldt ud. Forlaget savner respekt for både læsere og forfattere. Det er formodentlig denne forkærlighed for billige løsninger, der har fået Sven Damsholt til at vælge at udgive en dansk tillempning af Karl Ludwig Reichelts norske oversættelse. Han har desværre taget opgaven lovlig let. Man kan bebrejde Reichelt, at han vælger at oversætte nogle af kapitlerne til rimede vers, da han er en dilettantisk digter. Hvor hans prosa er ganske ligetil, er hans vers irriterende enfoldige og plages stedvis af antikveret sprogbrug og skabede forsøg på stilpastiche. Dette bliver ikke bedre i den danske udgave. Bogen igennem støder man på sælsomme udtryk som "klarner sin mangslungne fylde" (4), " den tomhed som i dalen dormer" (39), " vokse og frø's" (54) og "sin vredes grind" (68). Jeg ved ikke, om det er norsk, men dansk er det bestemt ikke.

Der optræder en typografisk fejl i en norske udgave, idet kapitelnummeret 13 er faldet ud, således at kapitel 12 og 13 er trykt i sammenhæng. Damsholt har bemærket, at der ikke optræder noget kapitel med nummeret 13, men som den travle mand han er, har han ikke tid til at undersøge sagen, men indsætter blot kapitelnummeret 13 og en række punktummer foran kapitel 14; det må være godt nok til hans læsere. Problemet kunne have været løst ved at konferere med enhver anden oversættelse, gerne en af de danske, så havde alt været bragt på det rene, og hans udgave endda været en lille smule forbedret i forhold til den norske. Det ville have taget mindre end et minut, men så meget tid kan Damsholt ikke ofre på sine læsere.

Alt i alt må man konkludere, at det har været en dårlig ide at overføre Reichelts forældede og kluntede oversættelse til dansk. Efter fremkomsten af Peter Juhl Svendsens oversættelse udgør Ansgarudgaven en voldsomt tilbageskridt, og den fremstår på alle måder som inderligt overflødig. Ud over talrige eksempler på dårlig sprogbrug rummer den rene misforståelser, som når der i kapitel 5 spørges "Er ikke rummet mellem himmel og jord at ligne ved en sækkepibe?", hvor alle andre oversættere mere rimeligt for vore ørers skyld skriver blæsebælg, og i samme kapitel hedder det "Tom den er, men kan ej tømmes" - det er jo klart, at noget, der allerede er tomt, ikke

kan tømmes; paradokset mellem at være tilsyneladende tom og dog uudtømmelig, som også optræder i kapitel 4, og som andre oversættere får formidlet klart, falder her komplet til jorden. "Stilheden kan betragtes som en slags ydmygelse" hedder det som tidligere påtalt i kapitel 61; det er en total forvridding af Tao te kings budskab, idet stilhed, som det fremgår flere steder i bogen (5, 16, 23, 56), er en taoistisk dyd, og *for satan i helvede*, som det må hedde, når vi er oppe imod missionærer og ex-katolikker, ikke nogen ydmygelse. Kristne bør holde sig fra Tao te king.

POUL ANDERSEN (1944-)

Da forlaget Spektrum i 1990'erne besluttede at lave en tredjeudgave af Verdensreligionernes Hovedværker, opgav man endelig Dantzers makværk og fik i stedet religionshistorikeren Poul Andersen, der bl.a. har skrevet afsnittet om kinesisk religion i Gyldendals religionshistorie (1994, 2011), til at lave en ny, kommenteret oversættelse. Andersen er en internationalt anerkendt religionshistorisk kapacitet.

Poul Andersen har oversat bogen fra kinesisk. Han oversætter tao med "Vejen" og te med "magten", sheng ren med "den vise" og wu wei med udtryk som "uden indgriben", "uden aktiviteter", "uden handling" og "ikke-handling". Han har sat bogen op som urimede vers og deler den i to dele: Daojing Bogen om Vejen (1-37) og Dejing Bogen om magten (38-81). Han indsætter enkelte forklarende noter i teksten i skarpe parenteser og lægger som den eneste vægt på at markere et antal sikre og formodede citater med anførselstegn.

Poul Andersens oversættelse er det nærmeste, man kommer en lærd dansk udgave af Tao te king. Den er udstyret med en god introduktion, som enhver dansker, der vil beskæftige sig med Tao te king, må læse, og et grundigt noteapparat, således at læseren kan følge bevæggrundene for hans ordvalg. Teksten er vidunderligt fri for fantasterier og personlige griller og synes helt upåvirket af de øvrige danske oversættelser. Andersen er endvidere den første, der inddrager de tidlige tekstvarianter, der stammer fra gravfund i byerne Mawangdui i 1973 (skrevet på silke) og Guodian i 1993 (skrevet på bambuspinde).

Lærdom kan gøre en oversætter ufri. Det tynger ikke de øvrige oversættere, der som hovedmotivation har haft et ønske om at gøre bogen aktuel for samtiden, uanset om der så skal klippes en tå her og skæres en hæl der. De springer frit mellem det filologiske, det filosofiske og det poetiske. Andersen tillader sig ikke nogen sidespring. Han bevæger sig med stor filologisk forsigtighed og vil ikke beskyldes for at være digter. Det bevirker til gengæld, at nogle passager virker skuffende kraftløse, såsom i særdeleshed åbningslinierne, der i hans hænder berøves deres berømte karakter af paradoks. Formuleringen "Vejen er det der kan følges, det er ikke nogen fastlagt vej. Et navn er det der kan nævnes, det er ikke nogen definitiv betegnelse" (1) er ikke een, man just tager til hjertet. Det kan dårligt blive mere fladt og forsigtigt. Selvom det utvivlsomt er filologisk forsvarligt, kan passagen umuligt få nogen personlig betydning for læseren, og det er ganske utænkeligt, at Lao Tse skulle ville åbne sin bog med sådan en dødbiderpassage.

Ønsket om korrekthed og uviljen mod at blive beskyldt for at dramatisere afstedkommer bogen igennem flere eksempler på stivbenet og møjsommeligt sprogbrug, som man kender den fra

gymnasieelevernes latinversioner. Det vanskeliggør i nogle tilfælde tilegnelsen; her nogle eksempler i flæng: "Når verden bestyres ved hjælp af Vejen, vil dens genfærd være uden status som guder" (60), "respektfulde udtryk kan tilegnes andre mennesker" (62), "så er det dog ikke på højde med at forære dem denne vej" (62), "når Vejen giver anledning til udsagn" (35), "Hvis du er en dal for verden, vil den konstante magt være fyldestgørende, og du vil vende tilbage til det uforarbejdede" (28), "Når du regulerer kroppens sjæl og omfavner Enheden, kan du undgå at de forlader dig?" (10), "deres overordnede fortærer for megen kornafgift" (75) og "Der er til stadighed en myndighed for henrettelser som henretter, og at henrette i stedet for myndigheden for henrettelser svarer til at skære træ i stedet for en snedkermester" (74) - omstændige og akavede formuleringer, der dårligt lever op til Andersens eget ønske om at skrive i "et rimeligt fordøjeligt dansk" (s. 170).

Men bortset fra det er Andersen god og ofte den bedste. Ene af alle vælger han således at oversætte åbningsordene i kapitel 42 til nutid: "Vejen føder det Ene; det Ene føder de To; de To føder de Tre; de Tre føder alle ting." Hvor de andre oversættere ved brugen af datid (kinesisk skriftsprog gør ikke forskel) henlægger passagen til en fjern fortid og giver den karakter af kosmogoni, i klasse med Bibelens åbningsord, "I begyndelsen skabte Gud himlen og jorden", aktualiserer Andersen den og får derved pointeret tao's bestandige nærvær; tao står ikke alene bag en fjern, fortidig skabelsesakt, men er her og nu i gang med at skabe og omskabe og er således ansvarlig for hele eksistensens opretholdelse. Dette er godt.

Andersen vælger at oversætte ordet *ci* (her i artiklen transkriberet *tz'u*), der i kapitel 67 fremhæves som den første af tre kardinaldyder, og som af engelske oversættere normalt gengives med emotionelle ord som *piety*, *mercy* og *compassion*, med det følelsesforladte ord eftergivenhed. (Ernst Møller oversætter ordet til *Blidme*; Peter Juhl Svendsen ligefrem til *kærlighed*). Andersen bringer herved udtrykket i overensstemmelse med Tao te kings gennemgående mangel på emotionalitet og formår ydermere at ophæve den tilsyneladende modsigelse mellem fremhævelsen af *tz'u* her og advarslerne mod det beslægtede eller måske ligefrem identiske udtryk *jen [ren]* i kapitlerne 5 og 19. At ordet eftergivenhed - der minder om en omskrivning af *wu wei* - alligevel næppe er dækkende for *tz'u*, ses af, at det ikke forekommer klart afgrænset i forhold til den tredje dyd, *bu gan wei tian xia xian*, som Andersen oversætter "ikke at vove at gå forrest i verden". Lao Tse må have tænkt sig tre distinkte dyder, der supplerer hinanden, men ikke overlapper hinanden eller kan forveksles. Andersens oversættelse af den anden dyd, *jian*, til sparsommelighed, kan have noget komisk over sig; nøjsomhed eller enkel levevis var måske mere velvalgte udtryk.

(Noget andet er så, at den måde, hvorpå forfatteren i dette kapitel 67 fører sig frem som en anden vigtigprås og meget upassende gør sig til af egen tilbageholdenhed og nøjsomhed, forekommer så stærkt afvigende fra bogens øvrige stil, at man kan betvivle kapitlets autenticitet. Retorisk set synes sidestillingen af to positive enkeltord og en seks ord lang negation også kikset og lidet overbevisende. Kapitlet anses af mange, bl.a. Lin Yutang og Arthur Waley, for at være essentielt, men jeg opfatter det som mere velment end inspireret).

Andersen synes at være den eneste oversætter, der er opmærksom på, at de sidste fire linier af kapitel 10 er identiske med de sidste fire linier af kapitel 51; han er i hvert fald den eneste, der oversætter dem (næsten) ens - dog ejendommeligt nok tæt fulgt af Ernst Møller, der ikke kan have været bekendt med den kinesiske tekst.

Med sin mangel på fyndighed anslår Andersen en sprogtone, der er fjern fra den kinesiske teksts vitalitet, og som bevirker, at store dele af bogen umuligt kan få personlig relevans for læseren. Den kan kun have teoretisk interesse og henstår som en studieudgave. Dette er dog for mig at se den eneste indvending, man kan fremkomme med overfor denne oversættelse, der har været udsolgt i snart en snes år og gerne måtte gøres tilgængelig i en revideret udgave.

HUGO HØRLYCH KARLSEN (1948-)

Forfatteren og journalisten Hugo Hørlych Karlsen har skrevet bøger og artikler om talrige emner og har udover Tao te king oversat flere bøger om kinesisk medicin og seksuel praksis. Hans oversættelse af Tao te king udkom i 2000 på Aschehougs Forlag som Lao Tzu: Tao te ching. 2006 udkom en revideret udgave på forlaget NordØsten med forfatterangivelsen Laozi Lao Tzu Lao Tse og titlen Daode Jing Tao Te Ching Tao Te King Tao Teh Ching Klassikeren om vejen og kraften. Begge udgaver er hovedsageligt baseret på amerikanerne Robert G. Henricks' og Ursula K. LeGuins engelske oversættelser. Bøgerne er sat op som urimede vers, men med forskellig ombrydning. Karlsen gengiver i førsteudgaven tao med tao, som han opfatter som intetkøn, og i andenudgaven med dao, som han opfatter som fælleskøn. Han oversætter i førsteudgaven te til kraft og i andenudgaven dels til kraft, dels (38) til handling. Han oversætter i førsteudgaven sheng ren til "livskunstneren" og i andenudgaven til "den vise sjæl". Han deler ikke bogen op i to dele.

År 2000 udgav forlaget Aschehoug Tao te king i Hugo Hørlych Karlsens danske "oversættelse/gendigtning", som der står i kolofonen. Bogen er lavet som en samproduktion med det engelske forlag Frances Lincoln og fremstår som den eneste illustrerede danske udgave. Frances Lincoln har åbenlyst tænkt sig bogen som en såkaldt livsstilspublikation, der skal kunne passe ind nyromantiske hjem, hvis beboere kan finde det spændende med lidt kinesisk lomme filosofi uden nævneværdig dybde, og har derfor benyttet amerikaneren Stephen Mitchells meget frie og velsmurte oversættelse. Hørlych Karlsen har valgt et mere nøgternt hovedforlæg for sin oversættelse (en lovlig naiv forlagstekst på førsteudgavens flap efterlader dog læseren med det indtryk, at bogen er oversat direkte fra kinesisk), nemlig amerikaneren Robert G. Henricks' oversættelse af Tao te king, som er baseret på de to tidligere nævnte silke manuskripter fundet i 1973 i en grav i den kinesiske by Mawangdui (af Henricks transkriberet Ma-Wang-Tui). De to tekster byder på en række afvigende læsninger, der i forhold til det hidtil kendte tekstgrundlag ofte forekommer ganske plausible, samt to tilfælde af ændret kapitelfølge, nogle diskutabile, men mestendels betydningsløse liniekorrumpinger og, mest markant, en ombytning af bogens tao- og te-del, hvilket har bevæget Henricks til at kalde sin udgave Te-Tao Ching. Den udkom i 1989. Henricks, der også er kendt for sin gendigtning af bjergeremitten Han-shans samlede digte, har siden også udarbejdet en oversættelse af det tidligere nævnte Guodian-tekstfund fra 1993.

Karlsen undgår ombytningen af bogens to dele, men holder sig iøvrigt tæt til Henricks, gennemgående tættere end Ole Kiilerich følger Arthur Waley, idet han dog ind imellem foretager han nogle ganske befriende forkortelser af omstændelige formuleringer og udelader en del passager, der har karakter af klodset gentagelse. Karlsen benytter imidlertid også et andet forlæg, idet han gør kraftig brug af den kendte amerikanske science fiction-forfatter Ursula K. LeGuins oversættelse fra 1997, Lao Tzu: Tao Te Ching. A Book About the Way and the Power of the Way. LeGuin er en amatør, der har bygget sin tekst op på grundlag af andre oversætteres værker, bl.a. Paul Carus (der går helt tilbage til 1898, og hvis tekst hun kendte fra sit barndomshjem), Arthur Waley, D.C. Lau - og netop Robert G. Henricks. Der er derfor passager hos Karlsen, hvor det er vanskeligt at afgøre, om han henholder sig til Henricks eller LeGuin. Skønt LeGuin indrømmer, at hun ikke kan kinesisk, opfatter hun sig som så stor en kapacitet, at hun i flere tilfælde tillader sig at bortredigere hele passager med den påstand, at de er åbenlyse interpolationer - dette på trods af, at passagerne også forekommer i Mawangdui-teksterne, hvilket dog beviser deres ælde og sandsynliggør deres autenticitet. Karlsen følger da heller ikke en eneste af disse LeGuins let excentriske vurderinger, men han gør dog så meget brug af LeGuins oversættelse, at hans kapitler stort set kan deles op i tre grupper; dem, der er baseret alene på Henricks, dem, der er baseret alene på LeGuin, og dem, der er sakset sammen af stykker fra de to.

I 2006 udkom en revideret udgave af Karlsens oversættelse på forlaget NordØsten, hvor enkelte kapitler er omarbejdede efter nye forlæg, især Poul Andersens danske oversættelse, og hvor der forekommer en del smårettelser, der ikke alle er forbedringer. Ligeformige formuleringer som "Derpå bygger jeg min lære" (42) og "Det kaldes tyveri" (53) erstattes af skabagtige konstruktioner som "Dette er mine sonderingers fader" og "Dette kaldes at hovmode sig af ran", og hvor førsteudgaven gengiver tao som tao, skriver andenudgaven dao og lader i den forbindelse ordet skifte køn fra intetkøn til fælleskøn. I konsekvens heraf bliver udtrykket "det ene" (22) til "den ene", hvorved Karlsen betænkeligt nærmer sig en personliggørelse af det ellers upersonlige tao. Det er et tydeligt eksempel på, at man bør fastholde tao som intetkøn. I kapitel 38, et vigtigt kapitel til forståelse af begrebet te, ændrer Karlsen uforståeligt førsteudgavens korrekte oversættelse af te, "kraft", til "handling", hvorved han gør sig skyldig i en uheldig sammenblanding af te med wei, hvilket afstedkommer en forplumring af kapitlets indhold.

Selvom Karlsens oversættelse for hened 90 procents vedkommende er et sammenkog af Robert G. Henricks' og Ursula K. LeGuins amerikanske oversættelser, finder han dog plads til at pleje et privat ærinde, nemlig en gennemgående feminisering af teksten. I sit togt med kasterkniven omskriver han således "ancestor" til "stammoder" (4), undgår ordet fader ved at omskrive "the father of the multitudes" til "de utallige tings oprindelse" (21), laver "king" om til "dronning" (26), og omskriver "the mother" til "den store moder" (20), uagtet at ordet stor (ta) ikke forekommer i teksten, og at urtaoismen ikke kender nogen modergudinde. Også udtrykket "ruler of the world" (45) må stå for skud; det oversættes i førsteudgaven korrekt med "verdens herre", men det er åbenbart for stærk kost for Karlsen, for i andenudgaven ændrer han det til "verdens målestok" - idet han åbenbart er kommet i tanker om, at det engelske ord "ruler" jo også kan betyde lineal! Her er det vist tilladt at fnise! Omvendt fraviges i andenudgaven en umotiveret feminisering af kapitel 56, hvor førsteudgavens tekst er oversat direkte fra Henricks, bortset fra at det mandlige

pronomen "he" konsekvent er udskiftet med "hun". I andenudgaven har Karlsen skiftet forlæg og leverer nu i stedet en let modificering af Poul Andersens danske oversættelse, idet de fire første linier dog ganske skamløst er skrevet direkte af.

Sælsomt i denne forbindelse virker også Karlsens behandling af begrebet sheng ren, der i førsteudgaven lidt pudsigt, men vel ikke helt uforsvarligt oversættes til "livskunstneren". I andenudgaven omdøbes det til "den vise sjæl", åbenlyst kopieret efter LeGuins "the wise soul". Der er noget sværmerisk over at kalde levende mennesker for sjæle, og det er ydermere betænkeligt i denne sammenhæng, idet det kinesiske sjælebegreb er komplekst og ikke sammenfaldende med det vestlige. Det havde været væsentlig bedre at skrive "den vise", som de fleste andre oversættere gør. Både den vise og den vise sjæl er kønsneutrale udtryk, til dels i overensstemmelse med den kinesiske grundtekst, hvor tegnet ren både kan være kønsspecifikt og kønsneutralt, idet det kan betyde både mand eller menneske. Ursula K. LeGuin formår ved hjælp af en vis litterær behændighed, dog hovedsagelig blot ved brug af flertalsformer (fuldt acceptabelt, idet kinesisk ikke gør forskel mellem ental og flertal), at oversætte næsten hele bogen uden brug af kønsspecifikke pronomen. Kun i et enkelt kapitel (26) glipper det, da man støder på ordene "him" og "his". Man kan næsten ærgre sig over, at hun forglemmer sig dette ene sted, idet det ellers er lykkedes hende ganske diskret indenfor rammerne af det filologisk forsvarlige og uden at manipulere bogens indhold at gøre teksten lige relevant for mandlige og kvindelige læsere. Hugo Hørlych Karlsen griber derimod uforklarligt til at give sjælen vekslende køn. Således er sheng ren både i første- og andenudgaven hunkøn i kapitel 2, 5, 34, 49, 64 og 81, men hankøn i kapitel 12, 31, 66 og 77. Det står der intet om i Tao te king. Der er ingen filologisk begrundelse for dette sælsomme træk, som må ses som et af de mest mislykkede påfund i Tao te kings danske oversættelseshistorie. Karlsen fortæller ikke noget om, hvorfor han griber til denne excentriske givne køn, som er en irriterende manipulering af både tekst og læser, men den kan vel kun ses som en fortsættelse af den feminisering af bogen, som er hans hemmelige ærinde. Om den skal forstås som et buk for feministerne, ved jeg ikke, men i så fald glemmer Karlsen, at feminister, deres navn til trods, ikke søger yin. De søger *yang*. Han afslører sig som ganske blind overfor det fundamentale forhold, jeg nævnte i artiklens indledning, at Tao te kings opfattelse af, hvad kvinder er og bør være, ligger milevidt fra moderne kvinders selvopfattelse og målsætning. At bogen fremhæver det feminine princip yin, er ikke nødvendigvis udtryk for, at den viser kvinder synderlig respekt. Kvinder udmærker sig ifølge bogen blandt andet ved at ligge nederst (10, 61), hvilket vel næppe er det, en moderne kvinde først og fremmest vil roses for, og prøver man at læse bogen som en instruks for kvinder, vil dens råd hurtigt vise sig at være både malplacerede og groft undertrykkende. Uanset hvordan man vrider teksten, kan den umuligt gøres til et feministisk urmanifest. Der er ingen tvivl om, at Lao Tse skrev bogen med mænd i tankerne. Faktum er, at kvinder slet ikke har nogen egentlig eksistens i bogen; de, og alt, der kan associeres med dem, optræder udelukkende som metaforer for yin.

Med Hugo Hørlych Karlsens oversættelse er man tilbage i den problematiske brug af andres forskningsresultater, som kendetegnede Ole Kiilerichs og i en vis grad Åge Delbancos udgaver. Man er i en ophavsretslig gråzone, for hvad siger Robert G. Henricks til en sådan udstrakt brug af hans arbejde - resultatet af årelang forskning - og måske endnu mere tvivlsomt: hvad siger han til,

at en uvedkommende person efter forgodtbefindende udskifter passager af hans tekst med formuleringer hentet fra andre? Måske er han i forvejen irriteret på LeGuins gøren brug af hans materiale - nu må han så se det yderligere sammenblandet med hendes. Og hvad siger han til den tendentiøse skiften køn i hans tekst? Ursula K. LeGuin kan ikke sige Karlsen noget på - hun låner selv fra venstre og højre, idet hun dog i et noteapparat gør detaljeret rede for, hvad hun har hentet hvor. Men Henricks, forskeren - hvad siger han til denne brug af hans materiale? Mon ikke han, hvis han var bekendt med den, ville opfatte den som et misbrug og protestere skarpt? Er han overhovedet blevet forespurgt eller orienteret om brugen af hans tekst, og er han blevet honoreret? Når den slags spørgsmål rejser sig, er der noget galt. På mig virker det i hvert fald ukollegialt og på kant med god oversætteretik.

AFSLUTNING

Det er imponerende, at Tao te king små 2500 år efter sin tilblivelse vedbliver at fascinere folk, og der er heller ikke tvivl om, at verden ville være et bedre sted at leve, hvis folk fulgte i hvert fald nogle af bogens råd. På den anden side viser artiklen her, at bogen også får mindre heldige træk frem i folk. Den får dem til at opfatte sig selv som autoriteter, skønt de ikke kan læse kinesisk (og endda ikke altid er særlig gode til dansk) og kun har sporadisk viden om den kulturelle og religiøst-filosofiske baggrund, bogen er udsprunget af. Den får folk til at kopiere andres oversættelser og give dem ud for at være deres egne, og den får deres anlæg for sindssyge til at slå ud i lys lue. Den får stundom selv kloge folk til at vrøvle.

Kan man med et enkelt udtryk summe op, hvad der er galt med de danske oversættere og deres redaktører og forlæggere? Ja, det kan faktisk med en ganske nærliggende vending siges med tre ord: *for meget yin*. For meget yin forvandler folk til kællinger. Det gør dem feje, får dem til at lyve og gå snigveje. Den gør dem behagesyge og forvandler dem til røvslikkere. Det får Ernst Møller til at falde ind i sin egen snørklede verden. Det får Victor Dantzer til at sidde og brodere som en gammeljomfru. Det får den alt for flinke Aage Marcus, inkarnationen af yin, til at forsvare en oversættelse, der er kassabel. Det får (ifølge indledningen til Uglebogsudgaven af Dantzer) de to professorer Poul Tuxen og Søren Egerod til at rose rent makværk - formodentlig alene fordi det er så svært for dem at tale skarpt til et elskeligt menneske som Aage Marcus. Det får Sven Damsholt til at vælge discountløsninger og optræde som en ugidelig redaktør. Det får Ole Kiilerich, Åge Delbanco og Hugo Hørlych Karlsen til at kigge hos sidemanden i stedet for selv at skabe. Det får Hugo Hørlych Karlsen til at gøre malplacerede og mislykkede knæfald for kvinder. Dette er de paradoksale konsekvenser af, at folk beskæftiger sig med en bog, hvis centrale budskab er, at tiden trænger til yin. Men Tao te king er jo også netop paradoksernes bog. (Om Peter Juhl Svendsens usande påstand om, at han har oversat direkte fra kinesisk, er udtryk for for meget yin eller for meget yang, kan jeg ikke sige, da jeg ikke kender hans bevæggrund. Lyver han for at skjule, er det for meget yin. Lyver han for at prale, er det for meget yang).

Den sidste danske oversættelse af Tao te king er ikke skrevet endnu, men hvilken af de nu eksisterende er den bedste? Svendsen, Svendsen, Svendsen. Fraregnet Andersen rager den op

over de øvrige som en lotus i en mudderpøl. Køb Andersen for indledningen og noterne og for lejlighedsvis at kunne afstemme de to oversættelser. Køb Svendsen og tag den med i lommen.

Glem de andre.

* * * * *

APPENDIX: HVAD ER TAO? - at give det navnløse navn

Der skrevet staaer: "Fra først af *Ordet* var."
Her alt jeg standse maa og æske Svar.
Saa højt kan dog umuligt Ordet sættes;
urigtig er min Tydning og maa rettes.
Om ellers Aanden ret mig hjælpe vil,
der skrevet staaer: "Fra først var *Tanken* til."
Ved denne først Linie maa vi hvile,
at ikke Pennen skal sig overile.

Har Alt sit Ophav da fra Tanken havt?
Der skulde staa: "Fra først af var der *Kraft*."
Dog alt imedens disse Ord jeg skriver,
jeg føler grant, at derved ej jeg bliver.
Nu hjælper Aanden mig! Nu ved jeg Raad
og skriver trygt: "Fra først af var der *Daad*".

Goethe: Faust. Oversat af P. Hansen. Gyldendalske Boghandel 1910, s. 45

Tao te king hævder i sine berømte åbningslinier, at tao er navnløst og ubeskriveligt. Bogen kunne med rette have tilføjet, at ordet er uoversætteligt. Enhver, der har vovet at beskæftige sig med at oversætte Tao te king, må nikke genkendende til Fausts kvaler med oversættelsen af Johannes-evangeliets åbningslinie, som af nogle, bl.a. Paul Carus, ses som en parallel til tao.

Tao er virkelig en drilsk glose. Lader man ordet stå uoversat, kommer det til at virke som et navn, og det er det jo netop ikke. Desuden oplever man, at den oversætter, der gengiver tao med tao, glemmer ordets betydning og benytter dumme konstruktioner såsom "tao viser vejen" (Kiilerich 40), "Når Tao tabes" (Svendsen 38), og presses til at bruge pleonasmen "taos vej" (Kiilerich 62; Svendsen 30, 53, 54, 55; Karlsen 40), hvilket viser, at det er uholdbart at lade tao stå uoversat.

Ernst Møller, der jo på alle måder står noget for sig blandt oversætterne, vikler sig ind i en uheldig sammenrodning, når han giver Tao te king titlen På Almons Veje (s. 4). Snarere end som en oversættelse af ordene tao og te kommer På Almons Veje til at ligne en dobbeltoversættelse af tao. Fejlen beror dog på Møllers dumme håndtering af ordet te, som han flere steder fejlagtigt og utilgiveligt tumbet oversætter til "Vej", og er ikke afstedkommet af hans særprægede oversættelse af tao til "Almon".

Men også ved at vælge den neutrale oversættelse af tao, "vejen", kommer man, så at sige, på afveje. Det afstedkommer nemlig en del tilfælde af kluntet sprogbrug og kolliderende billedsprog som "opnåelse af vejen" (Andersen 23), "at gå imod vejen" (Andersen 55), "at forære dem denne Vej" (Andersen 62), "Vejen er tom, og dog kan den bruges uden at fyldes op igen" (Andersen 4) og "Den store Vej flyder over, ja den findes til begge sider" (Andersen 34) - her er det jo åbenlyst ikke

en vej, der tales om. Visse af disse kollisioner synes dog ifølge Andersens noter (s.171, 182) at have rod helt tilbage i den kinesiske grundtekst, og den alarmerende tanke melder sig, at der måske dybest set er noget galt med Lao Tses valg af ordet tao.

Hvorfor er tao navnløst, og hvorfor kan det ikke beskrives? Tao er åbenlyst sui generis, et enestående fænomen, hævet over alt andet, og kan derfor ikke sammenlignes med noget andet. Endvidere tilhører Tao ikke den dualistiske verden, som har frembragt sproget, og som sproget er skabt til at beskrive. Det fremgår af kapitel 42, hvor det hedder, at tao er forud for både enheden, dualiteten, trefoldigheden og mangfoldigheden. Navne og benævnelser er skabt til at holde ting adskilt. "Dette er en ko, altså er det ikke en hest". "Jeg hedder Kurt, altså hedder jeg ikke Åge". Tao er hævet over alt dette. Det har ingen modsætning, danner ikke noget par og er ikke en del af noget som helst. Da det er umuligt at navngive og beskrive noget uden at sætte det op som en modsætning til noget andet, må tao altså nødvendigvis forblive navnløst og ubeskriveligt. Bogen Tao te king søger så alligevel at indkredse tao med en del tilnærmelser, uklart, tåget, formløst etc., og begår herunder en åbenlys fejl ved at udnævne tao til at være stort (18, 25, 67), hvilket ikke bare er en banalisering, men også en reduktion, der gør tao til en del af modsætningsparret stor/lille og derved trækker det ned i den dualitetens sfære, hvor det udtrykkeligt ikke hører til. Bogen søger et enkelt sted at reparere lidt på det ved at sige, at tao er både stort og lille (34), men også dette er jo at tilægge tao egenskaber og er dermed forkert. Hvad angår tao er der intet enten-eller, ej heller noget både-og, allerhøjst et hverken-eller. Tao indgår ikke i noget dialektisk forhold; deraf også bogens gentagne angreb på enhver intellektualitet. Selv den diskussion, jeg vikler mig ind i i hovedartiklen, om hvorvidt tao kan ses som en analogi til begrebet kaos eller begrebet kosmos, er dybest set en vildfarelse. Når Tao te king hævder, at tao er navnløst og ubeskriveligt, men alligevel fortsætter med at beskrive det i 81 kapitler, er det åbenlyst, at bogen, hvor interessant den end er, forfejler sit sigte. En undersøgelse af bogens metaforer viser, hvordan det går galt.

Ordet tao betyder vej. Det er ikke et navn og sigter ikke til en fysisk lokalitet, og må altså være en metafor. Tao te kings ophobning af vandmetaforer (4, 8, 25, 32, 34, 56, 61, 66), der jo er en vej uvedkommende, indikerer, at "vejen" måske slet ikke er velvalgt som grundmetafor, men at "kilden", "strømmen" eller "floden" havde været bedre. Nogen vil måske indvende, at kravet om konsistente metaforer er urimeligt. Der er jo ingen herhjemme, der kræver Mælkevejen omdøbt til Mælkestrømmen eller Mælkefloden, selvom det vil være mere korrekt. Hvor nærliggende sammenligningen end kan synes, er den dog ganske betydningsløs, eftersom Mælkevejen modsat tao ikke er noget dybt religionsfilosofisk begreb. Ord som kilde, flod og strøm rummer et element af dynamik, som begrebet tao afgjort også besidder, og som ikke rummes i ordet vej. Det fremgår flere steder (25, 40, 41), at tao udgør en bevægelse, endda ifølge Poul Andersens oversættelse udtrykkeligt en bølgebevægelse (25), samt at det er en uudtømmelig energi (4, 5, 6, 45). En vej er derimod statisk. Den har ingen egenbevægelse og udviser overhovedet ingen selvstændig aktivitet. Folk kan gå og køre på den, men selv er den, populært sagt, mere inaktiv end wu wei. Betegnelsen vej synes på alle måder at udgøre en indskrænkning af det allestedsnærværende, multidimensionelle og aktivt virkende begreb, hvis eksistens er hovedpostulatet i Tao te king. Ikke alene er en vej blottet for virksomhed, den udgør et afgrænset, lineært, todimensionelt forløb,

som indebærer forestillinger om opbrud og ankomst, retning og afstand, begyndelse og afslutning, en fastlagt rute og et planlagt mål. Som metafor for menneskelivets bestræbelser kan ordet vej gå an, men som betegnelse for en skjult, kosmisk kraftkilde er det ikke velvalgt, og hvor meget ordet vej end nævnes, er der da også kun et enkelt kapitel i hele bogen, hvor vejmetaforen virkelig fastholdes, nemlig kapitel 53. Hvad den himmelske tao angår, er der ikke noget "til" og ikke noget "fra". Der er ikke noget "frem" og ikke noget "tilbage". Der er ingen afstand og ingen retning. Med andre ord: *Hvad tao end er, så er det sidst af alt en vej.*

Tao te king indtager en særposition i den religiøse litteratur, idet hele bogens budskab hviler på forståelsen af eet enkelt ord: tao. Det er bizart at måtte konkludere, at en del af oversætternes problemer skyldes, at bogens centralmetafor er forfejlet.

Men vi kan gå videre endnu i rette med Lao Tse. Vandmetaforer er yin. Herudover anvendes der bogen igennem forskellige andre geologisk-geografiske metaforer, der også er ensidigt feminine, såsom en dal (6, 15, 28, 32, 39, 41, 66), en slugt (28), en afgrund (4, 8), det lavtliggende (61), dybet (4), samt yderligere feminine metaforer som et kar (29, 41), en port (1, 6, 10, 52, 56), en skjult krog (62), moderen (20, 25, 52, 59, 61), moderskødet (6), en rod (6, 16, 59), et hjulnav og diverse andre huller og åbninger (11). Desuden fremhæves det bløde (yin) frem for det hårde (yang) fem steder (36, 43, 52, 76, 78), og kvindens position i samlejet fremhæves to steder (4, 61). Det eneste specifikt maskuline, der optræder i bogen, er spædbarnets uvilkårlige erektion (55). De håndværkermetaforer, som den taoistiske litteratur ellers er fuld af, optræder kun enkelte steder (11, 28, 32 (dog kun ifl. Waley), 74). Den maskuline handling at spænde en bue opfattes som en afbalancering af yin og yang (77), og selvom krigsførelse er et af bogens emner, er Lao Tses gennemgående råd at undgå krig og hans eneste taktiske vejledning (bortset fra den uforståelige anbefaling af overraskelsesangreb i kapitel 57) at vige (31, 68, 69, 73, 76, 80) - hvilket er yin. Trods bogens overvældende dominans af kvindelige metaforer er tao ikke feminint. Det er heller ikke maskulint. Det er forud for opdelingen i maskulint og feminint, forud for yin og yang. Dette fremgår klart af kapitel 42. Tao er hævet over enhver dualitet, også kønsdualiteten og komplementariteten mellem yin og yang. Hvis man beskriver et begreb udelukkende med feminine metaforer, er det ikke tao, man beskriver. Det er yin. Den alarmerende kendsgerning er, at hovedtemaet i Tao te king slet ikke er tao, men yin. Lao Tse er faldet i sin egen fælde. Han skriver i åbningskapitlet, at det tao, man kan tale om, ikke er det sande tao. Hans bog er een stor bekræftelse af denne påstand.

Men hvad er tao da? Hvad er det for en vej, som ikke er nogen vej? Hvad er det, som man ikke kan tale om, men alligevel ikke kan lade være med at skrive om? Eksisterer tao overhovedet, eller er det et fantasifoster lige så kassabelt som menneskenes mangfoldige selvskabte gudeparnasser? Er der overhovedet nogen grund til at tro på eksistensen af noget, der ikke kan defineres, ikke kan indkredses intellektuelt, ja dårligt nok kan beskrives? Hovedparten af klodens befolkning tror ikke på tao. Er det da andet end bare noget vås? Hør imidlertid her, hvordan en nutidig dansk filosof, Poul Lübcke, beskriver et tilsvarende uhåndgribeligt fænomen, hvis eksistens ingen eller i hvert fald de færreste betvivler, nemlig tiden, med udtryk, der nøjagtig ligeså godt kunne bruges om tao:

"Tiden har ingen hårdhedsgrad, den er hverken hård eller blød. Tiden har heller ingen farve, den er hverken grøn, gul eller rød, og at spørge, hvor meget tiden vejer, er på samme måde meningsløst." (Tidsbegrebet, s. 9). Tiden unddrager sig ligesom tao enhver definition; ingen kan påstå, at de ved, hvad tid er; alligevel anerkender alle dens eksistens. Tid er noget, om hvilket man kun kan sige, at det eksisterer, og at dets virkninger kan påvises; altså ganske ligesom tao.

I hovedartiklen påstår jeg, at en vej er uegnet som metafor for det navnløse, kosmiske tao; til gengæld er vej jo pudsigt nok en fulgyldig metafor for tid. For at en metafor skal regnes for vellykket, skal den bero på en eller flere alment acceptable analogier mellem emne og metafor. (Det er kun i moderne digtekunst, at ulogiske metaforer står sig godt). Der består ingen sådanne analogier mellem tao og en vej, mens Poul Lübke i sin bog (s. 17ff) påviser hele seks analogier mellem tiden og en linie - hvor han for så vidt lige så godt kunne have brugt ordet vej.

At alle eller næsten alle tilslutter sig samme opfattelse af tid, beviser dybest set ikke, at tiden eksisterer, eller at analogien mellem tid og vej er korrekt. Analogier er og bliver postuler og kan ikke bruges som bevisførelse, hvor nærliggende og umiddelbart overbevisende de end måtte synes. Der er ingen, der ved med sikkerhed, om ikke tiden er cyklisk i stedet for lineær, eller om alle tidspunkter i virkeligheden er samtidige, således at det, der sket i går, stadig sker i dag og vil ske igen i morgen, og at det, vi mener, hører fremtiden til, allerede er sket og stadig sker hvert eneste øjeblik, eller at tiden har en helt tredje natur, som vi ikke kan fatte eller bare ikke har fået øje på. Vi kan jo dybest set heller ikke fatte den vedtagne eendimensionelle tid; vi tror blot, at vi fatter den, fordi vi har fundet en troværdig og overbevisende analogi til den, nemlig linien eller vejen.

I lighed med tao har tiden ingen størrelse; vi forsøger at måle den både i sekunder og millisekunder og i årtusinder og årmillioner, men faktum er, at tiden akkurat som tao slet ikke kan måles. Måler et ur da ikke tiden? Nej. Et ur er en bevægelig mekanisme, der måler sin egen bevægelse. I kraft af bevægelsens regelmæssighed opfatter vi den som et parallelløb til tiden og godkender den dermed som et indirekte mål for tiden; dette er vi så vant til, at vi tror, det er tiden, der måles, men det er det ikke; det er og bliver kun urets egen bevægelse.

En vej er som sagt en dårlig metafor for tao, men der findes en mulig fælles metafor for tid og tao, nemlig en strøm eller en flod (cfr. Lübke s. 34). Deraf kan man ikke slutte, at tid og tao er det samme. Det vil åbenlyst være forkert, alene af den grund, at tid (formodentlig) er en virkning, mens tao er alle årsagers årsag. Der er ydermere den åbenbare forskel mellem tao og tid, at tiden ikke har nogen fortalere. Ingen opfatter tiden som noget ophøjet, og søger man at betragte man tiden nøje, påmindes man om død og forfald og bliver kun utryg. Tiden er evigheden, men minder een om det modsatte.

Sammenligningen med tiden viser imidlertid med stor tydelighed, at uhåndgribelighed og ubeskrivelighed ikke i sig selv er grundlag nok til, at man uden videre kan forkaste et begreb som tao.

Jeg vil slutte af med at citere et udvalg af omskrivninger af ordet tao. Man vil bemærke, at næsten alle undgår vejmetaforen.

Ernst Møller kalder tao for **Altets Kilde** (s. 21) og **Altets Grundregel, det ukendte Noget, der ligger bagved alt, det, som gennemtrænger, bærer, fremvirker og opløser alt, det som er Enheden i alt det mangfoldige** (s.3f). Victor Dantzer gengiver tao som **det evige Alt** og **Det der omfatter alle Ting** (1), **Verdensgangen** (10), **det evige, bagvedliggende Alt** (26), **Tingenes Kresløb** (25), **Tilværelsens store Magt** (32), **Livets Maade** (32), **den usynlige, bagvedliggende skabende Magts Væsen** (32,62), **Livets Magt** (34), **Verdens højeste Magt og eneste Kraft** (41), **Himlens Villie** (47), **den Magt, der bærer Tilværelsen** (48), **Verdensvillien** (51), **Himlens Fremgangsmaade** (77). Ole Kiilerich kalder tao for **altings begyndelse** (s. 11). Peter Eliot Juhl kalder i noterne til andenudgaven af sin oversættelse af Tao te king tao for **moderskødet, hvoraf alt er rundet**, samt **energiens vej** (s.95). Karl Ludwig Reichelt kalder tao for **den store guddommelige livslov** (s.46). Paul Frischauer citerer i antologien Det står skrevet ukendte kinesere for at kalde tao for **vandet som urstof** og **modergudinden, som fødte himmel og jord** (Bind I, s. 104). Aage Marcus kalder i sin bog Den blaa Drage fra 1941 - en bog, der for mange danskere har været introduktionen til taoismen - tao for **Betegnelsen for den inderste Virkelighed, det højeste og dybeste i Tilværelsen, det, der i den kristne Mystik simpelthen kaldes Gud** (s. 27). Titlen på Alan Watts' bog fra 1975, **Tao: The Watercourse Way**, forsøger at forsoner de to kolliderende metaforer, vand og vej. Paul Carus, der oversatte Tao te king i 1898, oversætter tao til **Reason** og omtaler den et enkelt sted som **divine reason**. Göran Malmqvist kalder i Gads Illustreret religionshistorie tao for **skabelsens ophav, den evigt uforanderlige norm, som i sig rummer al tilværelsens mangfoldighed** (bind 3, s. 33). Evan S. Morgan kalder i 1922 og 1933 to artikler, baseret på hans oversættelser af dele af det taoistiske samleværk Huai Nan Tzu, Tao for **The Cosmic Spirit**. Da han i 1933 samlede sine artikler i bogform, gav han dem fællestitlen **Tao, the Great Luminant**. John C. Ferguson oversætter i sin bog Chinese Japanese Mythology Tao med **Nature**. I sin foretale til Evan S. Morgans bog Tao, the Great Luminant, sammenligner han sin egen oversættelse, Nature, med Morgans oversættelse The Cosmic Spirit og konkluderer, at ingen af oversættelserne er dækkende, idet han mener at der i ordet Tao ligger en iboende dynamik: "... shall this term be translated Nature or Cosmic Spirit? The question need only to be asked to call forth the answer that both show the limitations of translating composite characters, like Tao, into an alphabetic term. Tao is Nature: but it is more; it is Nature at work. It is also more than Cosmic Spirit, for in it inheres the idea of a Spirit in spontaneous activity."

Denne artikel blev oprindeligt trykt i Booktraders Julehæfte 2013.

NOTER

- 1) Lao-Tzu and the Tao-Te-Ching, p.277.
- 2) Samtlige 29 engelske oversættelser kan læses sideløbende på www.wayist.org.
- 3) Ifølge Dansk skønlitterært Forfatterleksikon 1900-1950, bind 1, døde Dantzer 20. april 1955. Aage Marcus hævder i indledningen til tredjeudgaven af Dantzers oversættelse, at han døde 1963.
- 4) Den kinesiske tekst bugner af både indrim og enderim, allitterationer, repetitioner og parallelismer, samt af uoversættelige ordspil, der bygger på, at mange kinesiske ord med forskellig betydning udtales ens eller næsten ens.
- 5) Spørgsmålet er dog i virkeligheden, om ikke sætningen er en interpolation foretaget af en mindre ånd; det usikkert vævende (udtrykt med ordet hsiang), som Reichelt oversætter "synes næsten", er en påfaldende afvigelse fra bogens stil, der overalt kendetegnes af selvsikre postulater, og den blotte omtale af en skikkelse fra det kinesiske gudeparnas er bogen fremmed og uvedkommende.

LITTERATUR

I. DE DANSKE OVERSÆTTELSER (kronologisk)

Ernst Møller: Oldmester og hans Bog. "Kristendom" för Kristus. V. Pios Boghandel 1909.

Laotse: Tao te king. Oversat af Victor Dantzer. Gyldendalske Boghandel 1924.

(Verdensreligionernes Hovedværker).

-- Samme. Anden udgave. Gyldendalske Boghandel 1952. (Verdensreligionernes Hovedværker).

-- Samme. Tredje udgave. Gyldendal 1971. (Gyldendals Uglebøger).

Bogen om alt og intet (Tao teh King). Oversat af Ole Kiilerich. Thaning & Appel 1953.

-- Samme. Andet oplag. 1973.

Tao te ching. Oversat af Mu Nan [i.e. Åge Delbanco]. Uden udgiverangivelse, 1968.

Paul Frischauer: Det står skrevet. Banebrydende kildeskrifter. Oversat af Alex Garff. Lademann, uden år [ca. 1970]. Bind 1, side 97-109 rummer oversættelser fra tysk af passager fra Tao te king.

Lao Tse: Tao te king. (Omslagstitel: Tao te king. Visdommens bog). Oversat af Piao Yu-suen [i.e. Peter Juhl Svendsen, senere Peter Eliot Juhl]. Sphinx 1982

-- Samme. Anden udgave. SphinX 2007.

Laotse: Tao teh ching. Oversat [til norsk] af Karl Ludwig Reichelt. Fordansket af Sven Damsholt. Sankt Ansgars Forlag 1985. (Visdoms Bøgerne).

Daode jing. Bogen om vejen og magten. Mystik og praktisk visdom i det gamle Kina. Udgivet af Poul Andersen. Spektrum 1999. (Verdensreligionernes Hovedværker).

Lao Tzu: Tao te ching. Gendigtet af Hugo Hørlych Karlsen. Aschehoug 2000.

Laozi Lao Tzu Lao Tse: Daode Jing Tao Te Ching Tao Te King Tao Teh Ching. Klassikeren om vejen og kraften. På dansk ved Hugo Hørlych Karlsen. NordØsten 2006.

II. UDVALGTE UDENLANDSKE OVERSÆTTELSER (alfabetisk)

CARUS, PAUL. - Lao-Tze: The Canon of Reason and Virtue. Translated by Paul Carus and D.T. Suzuki. [1913]. Photographic reprint. Open Court 1991.

CHENG, MAN-JAN. - Man-jan Cheng: Lao-Tzu: "My Words Are Very Easy to Understand." Lectures on the Tao Teh Ching. North Atlantic Books 1981.

HENRICKS, ROBERT G. - Lao-Tzu: Te-Tao Ching. A New Translation Based on the Recently Discovered Ma-wang-tui Texts. Translated by Robert G. Henricks. Ballantine Books 1989.

- - Lao Tzu's Tao Te Ching. A Translation of the Startling New Documents Found at Guodian. Translated by Robert G. Henricks. Columbia University Press 2000.

LAU, D.C. - Lao Tzu: Tao Te Ching. Translated by D.C. Lau. Penguin Books 1963.

LEGGÉ, JAMES. - Laozi: Dào Dé Jing. Translated by James Legge. [1891]. Reprint. Prohyptikon 2009.

LEGUIN, URSULA K. - Lao Tzu: Tao Te Ching. A Book About the Way and the Power of the Way. Translated by Ursula K. LeGuin. Shambhala 1997.

LIN YUTANG. - The Wisdom of Laotse. Translated by Lin Yutang. The Modern Library 1948.

MAN-HO KWOK. - Tao Te Ching. The New Translation. Translated by Man-ho Kwok, Martin Palmer and Jay Ramsay. Element 1994.

REICHELT, K.L. - Karl Ludvig Reichelt: Laotse. Gyldendal Norsk Forlag 1948.

WALEY, ARTHUR. - The Way and Its Power. Lao Tzu's Tao Tê Ching and Its Place in Chinese Thought. Translated by Arthur Waley. [1934]. Reprint. Grove Press 2006.

WILHELM, RICHARD. - Laotse: Das Buch vom Sinn und Leben. Tao Te-King. Übersetzt von Richard Wilhelm. [1921]. Nachdruck. Marxi Verlag 2004.

WING-TSIT CHAN. - The Way of Lao Tzu (Tao-te ching). Translated by Wing-tsit Chan. New Jersey, Prentice Hall, [1963]. Undated reprint, ca. 2010.

III. ANDEN ANVENDT LITTERATUR

Andersen, Poul, Simon Heilesen og Birthe Mølhavn: Kinesiske religioner og livsformer. Gyldendal 1990.

Chuang Tsi: Sjælen og sommerfuglen. Oversat af Søren Egerod. Thaning & Appel 1952.

Chuang Tse: Forstanden drager nordpå. Oversat af Søren Egerod. Sankt Ansgars Forlag 1981.

Chuang Tzu. Taoist Philosopher and Chinese Mystic. Translated by Herbert A. Giles. Revised edition. Reprint. London, George Allen and Unwin, 1961.

Ferguson, John C., and Masaharu Anesaki: Chinese Japanese Mythology. (Mythology of All Races, vol. VIII). Boston, Marshall Jones Company, 1928.

Le Blanc, Charles: Huai Nan Tzu. Philosophical Synthesis in Early Han Thought. Hong Kong University Press 1985.

Lao-Tzu and the Tao-Te-Ching. Edited by Livia Kohn and Michael LaFargue. Albany, State University of New York Press, 1998.

Lieh Tzu: The Book of Lieh-Tzu. A Classic of Tao. Translated by A.C. Graham. Columbia University Press 1990.

Liu An: The Huainanzi. A Guide to the Theory and Practice of Government in Early Han China. Translated by John S. Major, Sarah A. Queen, Andrew Seth Meyer and Harold D. Roth. Columbia University Press 2010.

Poul Lübcke: Tidsbegrebet. G.E.C. Gad 1981.

Marcus, Aage: Den blaa drage. Livskunst og Billedkunst i det gamle Kina. Gyldendalske Boghandel 1941.

-- Den lange vej. Erindringer. Gyldendal 1969.

Morgan, Evan S.: Tao, the Great Luminant. Essays from Huai Nan Tzu. [1933]. Photographic reprint. BiblioBazaar 2008.

Nielsen, Klaus Bo: Kinesisk filosofi. Aarhus Universitetsforlag 2003.

-- Kinesisk religion og livsanskuelse fra arkaisk til moderne tid. Aarhus Universitetsforlag 2012.

Pattberg, Torsten: Holy Confucius! Some Observations in Translating "sheng (ren)" in The Analects. Amazon.co.uk 2011.

The Routledge Encyclopedia of Taoism. Edited by Fabrizio Pregadio. Two volumes. London, Routledge, 2008.

Watts, Allan: Tao. The Watercourse Way. New York, Pantheon Books, 1975.

Wulff, Kurt: Acht Kapitel des Tao-tê-king. Munksgaard 1942. (Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Skrifter).